

การล่มสลายตามกฎหมาย

จากการที่การล่มสลายเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของครอบครัว อันเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ซึ่งมีหน้าที่ต่อสังคมทั้งในด้านการผลิตสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม การให้การอบรมเลี้ยงดู และถ่ายทอดระเบียบแบบแผน ค่านิยม พฤติกรรม ของสังคมไปยังสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคม เพื่อให้สมาชิกใหม่เหล่านั้น สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและสามารถเป็นกำลังให้แก่สังคมและประเทศชาติ แต่เนื่องจากการล่มสลายและครอบครัว เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก ความสัมพันธ์ทางเพศ และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของบุคคลที่เป็นสามีภรรยาและสมาชิกในครอบครัว ถ้าความสัมพันธ์ในเรื่องดังกล่าวเป็นไปอย่างเหมาะสม ชีวิตล่มสลายและครอบครัวก็จะเป็นสุข สังคมส่วนรวมก็ย่อมจะได้รับผลดีด้วย แต่ถ้าความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปโดยไม่ราบรื่น มีความขัดแย้งเกิดขึ้น สถาบันครอบครัวก็จะเป็นไปไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่อันสำคัญได้อย่างเหมาะสม ซึ่งจะทำให้สังคมส่วนรวมไม่สงบสุข ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการล่มสลายและครอบครัวนี้มีผลต่อความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชนโดยส่วนรวมด้วย

ความสำคัญของการล่มสลายดังกล่าว ทำให้สังคมจำเป็นต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการล่มสลาย เช่น คู่สมรสจะต้องไม่เป็นญาติร่วมสายโลหิตโดยใกล้ชิด เพื่อป้องกันการแย่งประเวณี และความสับสนในหมู่ญาติ หรือการล่มสลายต้องกระทำโดยความสมัครใจของคู่สมรส หรือกำหนดให้ชายภริยาได้คนเดียว หรือหลายคน การกำหนดให้สามีภริยาต้องอุปการะเลี้ยงดูกัน ตลอดจนความสัมพันธ์เกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างคู่สมรส ทั้งนี้เพื่อควบคุมการล่มสลายให้เป็นไปอย่างเหมาะสมกับสภาพของสังคม และเศรษฐกิจในแต่ละยุคสมัย เช่น ในสังคมที่ยังไม่พัฒนามากนักชายหญิงยังมีสิทธิ์ไม่เท่าเทียมกัน ฝ่ายชายก็จะเป็นใหญ่ในครอบครัว ชายภริยาได้หลายคน เนื่องจากสภาพสังคมขณะนั้นหญิงยังต้องพึ่งชายมากในการดำรงชีวิต ต่อมาเมื่อสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ฝ่ายหญิงได้พัฒนาความสามารถเข้ามาใกล้เคียงกัน และได้รับการยอมรับในความสามารถมากขึ้น กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการล่มสลายก็มีการเปลี่ยนแปลง

เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็น

กฎเกณฑ์ดังกล่าวนี้ในระยะแรกอาจมีลักษณะเป็นเพียงวิถีประจำ (Folk way) หรือจารีตประเพณี (Mores) และสุดท้ายได้พัฒนามาเป็นกฎหมาย สำคัญสำคัญของกฎหมาย เกี่ยวกับการล้มรสนี้ได้มีการพัฒนามาเป็นเวลานาน จนในปัจจุบันมีลักษณะเป็นสากล ที่ยอมรับกันทั่วไป

วิวัฒนาการกฎหมายเกี่ยวกับการล้มรสน

เนื่องจากกฎหมายเกี่ยวกับการล้มรลของไทยในปัจจุบันได้รับอิทธิพลจาก ระบบกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตก โดยเฉพาะจากประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ผลมผลผ่านเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีเดิมของไทยเรา ดังนั้นการที่เราจะเข้าใจถึงรูปแบบการล้มรล และบทบัญญัติทางกฎหมายที่เหมาะสมกับสังคมใหม่ปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงวิวัฒนาการทางกฎหมายเกี่ยวกับการล้มรล ในกฎหมายของประเทศยุโรปตะวันตก และกฎหมายไทยด้วย

1. วิวัฒนาการกฎหมายเกี่ยวกับการล้มรลของประเทศยุโรปตะวันตก

กฎหมายเกี่ยวกับการล้มรลที่ปรากฏในสังคมตะวันตกปัจจุบันเป็นผลจากการพัฒนาอันยาวนานของประเพณีของชาวกรีก โรมัน ฮีบรู และชาวคริสเตียนเป็นสำคัญ ในช่วงเวลาก่อนการเกิดความคิดความเชื่อ เกี่ยวกับการล้มรลของชาวคริสเตียนั้น การแต่งงานของชาวยิว ชาวเยอรมัน รวมทั้งชาวกรีก และชาวโรมัน มีแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการล้มรลของตนเอง สังคมในยุคนั้นแต่ละคนจะขึ้นอยู่กับกลุ่มวงศ์วาน (Kinship) โดยมีหัวหน้าวงศ์วาน ซึ่งเป็นชายเป็นหัวหน้าปกครอง โครงสร้างสังคมเช่นนี้ทุก ๆ คนไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง ถือเป็นสมาชิกของเผ่า (Clan) ซึ่งหัวหน้าเผ่ามีอิทธิพลสูงสุด การล้มรลจะเป็นกรณีที่ฝ่ายหญิงจากเผ่าหนึ่งไปสู่เผ่าของสามี การล้มรลนี้มิใช่จะเป็นเรื่องเฉพาะระหว่างหญิงและชายเท่านั้นแต่จะต้องได้รับความเห็นชอบของหัวหน้าเผ่าทั้งสองฝ่ายด้วย การสิ้นสุดของการล้มรลก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดว่า ภริยาอาจถูกขับไล่ออกจากเผ่าได้ตลอดเวลา กรณีที่ภริยาไม่เชื่อสัตย์

ในกลุ่มของพวกอิวภายหลังจากการอพยพครั้งใหญ่ เผ่าไม่มีอิทธิพลในการควบคุมการแต่งงานอีกต่อไป และแนวความคิดที่ภริยาจะถูกขับออกจากเผ่าก็หมดไปด้วย แต่เรื่องเกี่ยวกับการล้มรลได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (Devine Law)¹

ในสมัยโรมันยุคต้น ๆ ของกรุงโรม การล้มรลจะมีผลเมื่อชายและหญิงได้เข้าพิธีที่เรียกว่า Confarrealio หรือ Coemptio อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ต่อมาในสมัยสาธารณรัฐ การล้มรลจะต้องกระทำโดยมีพิธีทางคำสัญญาและมีการเลี้ยงฉลองแสดงความยินดีของครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ของการล้มรลจะเริ่มต้นอย่างง่าย ๆ จากการอยู่ร่วมกันโดยมีเจตนาในการเป็นสามีภริยากัน และการหย่าขาดจากกันก็สามารถทำได้โดยความสมัครใจของทั้งสองฝ่าย ในยุคนี้การล้มรลของพวกกรีก และพวกเยอรมัน ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับพวกโรมัน กล่าวคือ การล้มรลและการสิ้นสุดของการล้มรล สามารถทำได้อย่างอิสระในเวลาใดก็ได้

ในยุค Christion Church การล้มรลในอดีตเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากคำสอนคริสต์ แนวความคิดของคำสอนคริสต์เกี่ยวกับการล้มรลเป็นระบบผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) ถือว่าการล้มรลเป็นการร่วมชีวิต คู่ล้มรลมีหน้าที่ต้องซื่อสัตย์ต่อกัน และความผูกพันของคู่ล้มรลจะเลิกล้างไม่ได้ เพราะถือว่าการร่วมชีวิตกันเป็นความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า พิธีกรรมเกี่ยวกับการล้มรลได้มีการเพิ่มเติมตกแต่งอย่างมากในศตวรรษที่ 4 จนถึงสมัยของ St. Augustine การล้มรลเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ที่กำหนดถึงความรับผิดชอบของคู่ล้มรลที่มีต่อกัน ต่อบุตรและต่อพระเจ้า หน้าที่ของคู่ล้มรลเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ ซึ่งแต่เดิมกำหนดไว้แต่เฉพาะฝ่ายหญิง ในสมัยนี้ได้นำมาใช้กับฝ่ายชายด้วย

¹Encyclopedia Britanica, pp. 926 - 927.

ในสมัยกลาง หลักการที่ว่ากรรมจะสละลงได้ได้รับการสนับสนุนจากฝ่าย
 คำสอนจักร ประสิทธิภาพสำเร็จในการตั้งศาลคำสอน เพื่อพิจารณาตัดสินปัญหาเกี่ยวกับการสละ
 จากช่วงสมัยกลางมา กฎเกณฑ์ในเรื่องการสละเป็นเรื่องของคำสอนมิใช่ทางฝ่ายบ้านเมือง
 และในระยะที่ยังไม่มีกฎหมาย (ในทางกฎหมาย) เกี่ยวกับรูปแบบของการสละ การสละ
 ก็มีลักษณะที่สามารถกำหนดได้จาก Roman Law และกฎหมายของกลุ่ม Germanic
 และเมื่ออาณาจักรโรมันล่มสลายลงแล้ว กฎหมายคำสอน (Cannon Law) ก็ยังมิได้
 กำหนดถึงรูปแบบการสละแต่อย่างใด

ต่อมาในปี ค.ศ. 1563 สภาแห่งเทรนต์ (Council of trent) ของ
 คำสอนจักรได้กำหนดว่าพิธีสละ จะต้องกระทำต่อหน้าพระและต่อหน้าพยานอย่างน้อย 2 คน
 ซึ่งจะสมบูรณ์ การสละที่ไม่เป็นทางการ จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ อย่างไรก็ตามหลักเกณฑ์
 ของทางคำสอนเช่นนี้ ใช้ได้กับประเทศที่มีความเชื่อมัน ในศาสนาคริสต์ แต่จะไม่มีผลต่อ
 ประเทศที่แยกตัวจากคำสอนจักรที่ Rome เช่น อังกฤษ

โดยสรุปแล้ว ก่อน ค.ศ. 18 ทุกประเทศในยุโรปถือว่าการสละเป็น
 เรื่องทางคำสอน จนกระทั่งภายหลังการปฏิวัติครั้งใหญ่ในฝรั่งเศส เมื่อปี ค.ศ. 1789
 ได้มีการวางบทบังคับว่า การสละที่สมบูรณ์จะต้องดำเนินไปตามข้อกำหนดของฝ่ายบ้านเมือง
 แนวคิดนี้ได้กระจายไปสู่ประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นยุโรป ในเยอรมันหลักเกณฑ์ การสละ
 ทางฝ่ายบ้านเมืองก็ได้ถูกสร้างขึ้นเช่นเดียวกันโดย Bismark ที่ต้องการต่อต้านอิทธิพล
 ของคำสอนจักรโรมันคาทอลิก

ปัจจุบันประเทศต่าง ๆ ในยุโรปตะวันตก ส่วนใหญ่แล้วถือหลักว่าการสละ
 ต้องเป็นไปตามกฎหมายของบ้านเมือง การมีพิธีทางคำสอนหรือไม่ ไม่มีผลต่อความสมบูรณ์
 แห่งการสละ

2. วิวัฒนาการกฎหมายเกี่ยวกับการสละของไทย

การศึกษาถึงวิวัฒนาการทางกฎหมายเกี่ยวกับการสละของไทย ในที่ดี
 จะเป็นการศึกษาถึงกฎหมายที่เริ่มมิใช่ในสมัยที่ชนชาวไทยได้มาตั้งหลักแหล่งและสถาปนา
 ขึ้นเป็นรัฐอิสระในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยปัจจุบัน เริ่มตั้งแต่สถาปนากรุงสุโขทัย

เป็นราชอาณาจักรเป็นต้นมา

ในสมัยลู่โยทัย จากการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมาย ไม่พบบทบัญญัติเกี่ยวกับการล้มรล ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช อย่างไรก็ตามกฎหมายที่มีใช้อยู่ในสมัยเดียวกันนี้มีปรากฏในกฎหมายพระเจ้ามังราย หรือมังรายคำลตร์ ซึ่งได้บัญญัติถึงหลักเกณฑ์การล้มรลเกี่ยวกับลักษณะการหมั้น การหย่า และการแบ่งสินล้มรลไว้² ในสมัยนั้น การเป็นล่ามมีรียากันมีหลักเกณฑ์สำคัญก็คือ การที่ชายหญิงมีอายุอยู่ในวัยที่จะเป็นผู้ใหญ่ มีความสามารถทางร่างกายและจิตใจ พอที่จะอยู่กับกันสนิทสำมรียากันได้ เมื่อชายหญิงกินอยู่หลับนอนด้วยกันโดยเปิดเผยต่อสาธารณชน ก็ถือว่า ชายหญิงคู่นั้นมีฐานะเป็นผัวเมียกันถูกต้องตามครรลองคลองธรรมของสังคม³ เมื่อจะหย่าก็หย่ากันง่าย กล่าวคือ เมื่อไม่ต้องการจะอยู่กับกันสนิทสำมรียากันต่อไป แม้ทั้งคู่ไม่มีใครเป็นฝ่ายผิด เช่น ฉลวยใจคอขัดกัน คิดจะหย่าขาดจากกันก็สามารถทำได้ กฎหมายที่หน้าที่กำหนดหลักเกณฑ์ว่า ชายจะได้อะไรคืนไปบ้าง และสิ่งใดที่ห้ามมิได้เอาคืนไป เพื่อมิให้พิพาทกันเท่านั้น⁴

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา บทกฎหมายและเอกสารสำคัญต่าง ๆ ล้วนหายไปมาก ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า บทกฎหมายเกี่ยวกับการล้มรลเท่าที่ปรากฏพบว่า ในสมัยพระเจ้าอู่ทอง มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการฉดเมีย พ.ศ. 1904 และพระราชบัญญัติเพิ่มเติมว่าด้วยการแบ่งสินสมรสระหว่างผัวเมีย พ.ศ. 1905⁵ เกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม

² หลวงลู่ทิวาทนฤทธิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย ชันปริญญาโท (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 246 - 271.

³ ศรินัย โขยแสงลู่กุล, กฎหมายครอบครัว - เปรียบเทียบกฎหมายล้านนา กับกฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 26.

⁴ หลวงลู่ทิวาทนฤทธิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย ชันปริญญาโท, หน้า 253.

⁵ มหาวิทยาลัยลู่โยทัยธรรมมาธิราช, เอกสารประกอบการสอนวิชากฎหมายแห่ง 3: ครอบครัว - มรดก (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยลู่โยทัยธรรมมาธิราช, 2527), หน้า 7.

ภายหลังตั้งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้อัญเชิญพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้มีการรวบรวมและชำระกฎหมายเก่าแก่ครั้งอยุธยาที่กระจัดกระจายอยู่ขึ้นใหม่ ในปีพ.ศ. 2347 เรียกว่า กฎหมายตราสามดวง ซึ่งกฎหมายตราสามดวงนี้ มีบทบัญญัติกฎหมายที่เกี่ยวกับการล้มรลบรรจุอยู่ด้วยในพระอัยการสังฆะผิวเมียบ ตามกฎหมายสังฆะผิวเมียบนี้ ยังคงหลักการเดิมของกฎหมายเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้ ที่สำคัญได้มีการระบุถึงลักษณะของครอบครัวที่ใช้ระบบที่ยอมให้ชายมีภรรยาหลายคน แต่ให้หญิงมีสามีได้คนเดียว ถ้าฝ่าฝืนมีคู่จะถูกลงโทษทางอาญา กฎหมายได้บัญญัติจัดขึ้นภรรยาไว้ 3 ประเภท คือ

1. เมียกลางเมือง ได้แก่ หญิงอันบิดามารดาอนุมัติให้เป็นเมียด้วย
2. เมียกลางนอก ได้แก่ ชายขอหญิงมาเลี้ยงเป็นอนุภรรยาหลังเมียหลวงลงมา
3. เมียกลางทาส ได้แก่ หญิงใดมีทุกข์ยาก ช่วยช่วยได้ได้มาเห็นหมดหน้าเลี้ยงไว้เป็นเมีย⁶

สรุปแล้วชายจะมีภรรยาจำนวนมากเท่าใด กฎหมายมิได้กำหนดห้ามไว้

อย่างไรก็ดี กฎหมายสังฆะผิวเมียบดังกล่าว มิได้มีบทบัญญัติไว้โดยชัดเจนเลยว่า ชายหญิงจะต้องประพฤติกินสันไต ซึ่งจะเป็นสามีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่อาจพิจารณาได้จากบทกฎหมาย ที่บัญญัติไว้ในเรื่องต่าง ๆ แล้วนำมาสรุปเป็นหลักเกณฑ์ ดังที่นักกฎหมายท่านหนึ่งได้สรุปว่า ที่เรียกว่าผิวเมียบตามกฎหมายนั้น มีกฎเกณฑ์ดังนี้ คือ "เมื่อชายฝ่ายหนึ่งและหญิง (หรือผู้ปกครองหญิง) อีกฝ่ายหนึ่งตกลงยินยอมเป็นผิวเมียบกัน หรือประสงค์จะเป็นผิวเมียบกัน และเขาทั้งสองฝ่ายได้รับรอง หรือสำแดงต่อธาระก้ำมว่า เขาทั้งสองเป็นผิวเมียบกัน"⁷ และแม้ชายหญิงจะยังมีได้มาอยู่ด้วยสัน เทียงแต่บิดามารดาบุตรสาว หลานสาว

⁶ พระวรภักดีพิบูลย์, ประวัติคำศัพท์กฎหมายไทย, ฉบับครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สมาคมนักกฎหมายแห่งประเทศไทย, 2512), หน้า 143.

⁷ นายเชียง เนติบัณฑิต, กฎหมายผิวเมียบ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พาณิชย์คู่ผล, 2456), หน้า 4.

ให้แก่บ้านผู้ลี้ภัย และท่าอากาศยานแล้ว กฎหมายก็ถือว่าได้เป็นผิวเดียวกันแล้ว ขณะเดียวกัน ชายหญิงที่เข้าร่วมประเวณีกัน บางกรณีกฎหมายก็ไม่ถือว่าเป็นผิวเดียวกัน เช่น ชายหญิงที่สีกلوبได้เสียกันเป็นต้น "กฎหมายไม่ยอมให้ชายหญิงเป็นผิวเดียวกันโดยที่ได้ทำการมาแล้วอย่างจับเป็นอันขาด"⁸

การรับรองหรือการแสดงต่อสาธารณะว่าเป็นสามีภริยากัน เป็นสิ่งสำคัญมากต่อการเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายลักษณะผิวเดียว การรับรองดังกล่าวนอกจากจะกล่าวด้วยวาจา ยังอาจรับรองด้วยวิธีการอื่น ๆ อีก เช่น การเลี้ยงดูอยู่กินด้วยกัน หรือการที่ได้มีการจัดพิธีแต่งงาน แต่กฎหมายก็มิได้กำหนดว่าการแต่งงานจะต้องให้ทำเป็นพิธีอย่างไร ทั้งมิได้ระบุว่าชายและหญิงจะต้องมีอายุเท่าใดจึงจะทำการสมรสได้ เพียงแต่บัญญัติว่า หญิงที่มีอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ยังอยู่ในอิสรระของบิดามารดา จะเลือกทำการสมรสเอาตามใจตนโดยบิดามารดา มิได้ยินยอมด้วยนั้นไม่ได้⁹ นอกจากนี้ตามกฎหมายนี้ยังมิได้บัญญัติให้ต้องมีการจดทะเบียนสมรส

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการติดต่อกับชาวตะวันตกจำนวนมาก ตะวันตกที่แผ่อิทธิพลเข้ามา จนกระทั่งเราต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ชาติตะวันตกหลายชาติ เริ่มตั้งแต่อังกฤษ การติดต่อกับชาวยุโรปอย่างใกล้ชิด ทำให้มีการรับวัฒนธรรมของชาวยุโรปเข้ามา ซึ่งอาจเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้กฎหมายเกี่ยวกับการสมรสที่ประกาศใช้ในสมัยนี้ มีแนวโน้มที่จะให้สิทธิเสรีมากกว่าที่ผ่านมา กฎหมายเกี่ยวกับการสมรสที่ประกาศใช้ในรัชกาลที่ 2 ฉบับที่ 10¹⁰

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

⁹ ประสพสุข บุญเดช, คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2529), หน้า 2.

¹⁰ สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ และคนอื่น ๆ, รายงานผลการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการของกฎหมายไทยในรอบ 200 ปี ภาค 3 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 189 - 195.

1. พระราชบัญญัติลักษณะสหภาพ จ.ศ. 1227 (พ.ศ. 2409) เป็นกฎหมายที่ยกเลิกประเพณีคลุมถุงชน ให้สตรีมีอิสระในการเลือกคู่ครอง ไม่ต้องถูกบังคับให้ทำการสมรส โดยไม่สมัครใจตั้งแต่ก่อน

2. พระราชบัญญัติฝ่ายชายเมีย จ.ศ. 1229 (พ.ศ. 2411) เป็นบทบัญญัติที่ห้ามผู้ชายขายเมีย ถ้าจะขายต้องให้เมียยินยอมก่อน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงพยายามปฏิรูปกฎหมายให้ทันสมัย โดยส่งพระราชโอรสและข้าราชการไปศึกษากฎหมายในภาคพื้นยุโรป เพื่อนำความรู้มาปรับปรุงกฎหมายไทยให้ได้มาตรฐานสากล อันเป็นเส้นทางให้ได้เอกราชทางการศาล ในสมัยนี้มีการประกาศใช้กฎหมายเกี่ยวกับการสมรสเพิ่มขึ้นอีก 2 ฉบับ ได้แก่

1. พระราชบัญญัติสำหรับแต่งงานคนต่างประเทศในกรุงสยาม ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441) หลักการสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ก็คือ การให้คู่สมรสไม่ว่าจะเป็นชาวต่างประเทศทั้งชายหญิง หรือฝ่ายหนึ่งเป็นคนไทย จะต้องทำการสมรสโดยให้คำปฏิญาณต่อหน้าพยาน และเจ้าพนักงาน พร้อมทั้งให้เจ้าพนักงานเขียนคำปฏิญาณแสดงเจตนาเป็นล่ามกริยาของคู่สมรสไว้เป็นภาษาไทย ลงวันเดือนปีที่ทำการสมรส อายุคู่สมรส ที่เกิดของคู่สมรส แล้วให้คู่สมรสทั้งสองฝ่าย พยาน บิดามารดาของคู่สมรส และเจ้าพนักงานลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน ซึ่งอาจถือได้ว่า หลักการนี้เป็นการริเริ่มการจดทะเบียนสมรส ซึ่งต่อมาได้ขยายออกใช้ในสมัยรัชกาลที่ 6 และใช้กับราษฎรทั่วไปที่ทำการสมรสนับแต่ปี พ.ศ. 2478 เป็นต้นมา

2. พระราชบัญญัติ เรื่องสินสอดและของหมั้นในระหว่างฝ่ายเมีย ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2444) กฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติหลักเกณฑ์ขึ้นใหม่ตามหลักสากลให้หญิงมีสิทธิในสินสอดและของหมั้น โดยไม่ต้องคืนให้ชายเมื่อหย่ากันไม่ว่าจะมีบุตรด้วยกันหรือไม่ ซึ่งหลักการนี้ยังคงใช้อยู่จนปัจจุบัน

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระองค์ได้ทรงนำแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายครอบครัวและการสมรสตามแบบตะวันตกมาไว้ในสังคมไทย เช่น

1. ทรงริเริ่มให้มีการใช้นามสกุลขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยประกาศพระราชบัญญัติขนานนามสกุล พ.ศ. 2456

2. ประกาศพระราชกฤษฎีกาให้ใช้คำนำหน้านามสตรี พ.ศ. 2460 โดยให้คำนำหน้านาม "นางสาว" สำหรับหญิงที่ยังไม่ได้สมรส และ "นาง" สำหรับหญิงที่สมรสแล้ว

3. กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยครอบครัวแห่งข้าราชการในพระราชสำนัก พ.ศ. 2457 อันเป็นการริเริ่มการจดทะเบียนครอบครัวในหมู่ข้าราชการในราชสำนัก

กฎหมายลักษณะผัวเมีย ซึ่งใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2347 ในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นระยะเวลากว่า 100 ปี จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 จึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมใหม่โดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะผัวเมีย พ.ศ. 2473¹¹ กฎหมายฉบับนี้ได้นำหลักการจดทะเบียนสมรสมาบัญญัติไว้เพื่อใช้กับราษฎรทั่วประเทศ แต่กฎหมายนี้ไม่ได้บังคับใช้ เนื่องจากในขณะนั้นเศรษฐกิจตกต่ำ รัฐบาลไม่มีงบประมาณพอสำหรับนำมาใช้เพื่อการจดทะเบียนสมรส จึงยังคงใช้กฎหมายเดิมเรื่อยมาจนกระทั่งประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว (เดิม) เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2478

กฎหมายครอบครัวฉบับนี้เป็นผลสืบเนื่องจาก การปฏิรูประบบกฎหมายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธานปรับปรุงกฎหมายไทยให้ได้มาตรฐานตามหลักกฎหมายของตะวันตกเพื่อออกบัญญัติราชการทางศาล การตรวจชำระร่างกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ได้กระทำเรื่อยมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงตลอดรัชกาลที่ 6 และที่ 7 หลักการสำคัญเกี่ยวกับการสมรสในกฎหมายฉบับนี้ที่สำคัญได้แก่

1. การสมรสต้องจดทะเบียน ต่างจากกฎหมายลักษณะผัวเมีย ซึ่งถือการสมรสตามประเพณี และการอยู่กินร่วมกันสันลามีภริยา เป็นสำคัญโดยไม่ต้องจดทะเบียนสมรส
2. นำระบบผัวเดียวเมียเดียวแบบตะวันตกมาใช้ ผู้ที่มีคู่สมรสอยู่แล้วจะสมรสอีกไม่ได้ ต่างกับกฎหมายลักษณะผัวเมียที่ยอมให้ชายมีภริยาได้หลายคน
3. การหย่าขาดจากการสมรสจะกระทำได้โดยต้องไปจดทะเบียนหย่า หรือถ้าอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมหย่า ฝ่ายที่ต้องการหย่าอาจฟ้องขอให้ศาลพิพากษาให้หย่าขาดจากกันได้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 205.

ต่างกับกฎหมายลักษณะฉ้อฉลที่เพียงแต่ย้ายเอาผิดพำหั้นเล่า เรือนแล้วออกจากเรือนไป หรือ ออกบวช การล่มสลายก็ขาดจากกันแล้ว (กฎหมายลักษณะฉ้อฉล มาตรา 51, 38)

4. ให้สามีเป็นหัวหน้าในคู่ครอง เป็นผู้เลือกที่อยู่ เป็นผู้อำนวยความสะดวกในเรื่องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดู และมีอำนาจในการจัดการสินบริคณฑ์ (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 (เดิม) มาตรา 1454, 1456) ถ้าภริยาจะทำนิติกรรมผูกพันสินบริคณฑ์จะต้องได้รับความยินยอมจากสามีก่อน มิฉะนั้นนิติกรรมนั้นเป็นโมฆียะ สามีบอกเลิกเพิกถอนได้

5. เมื่อขาดจากการล่มสลาย สามีภริยามีสิทธิในสินสมรสคนละส่วนเท่ากัน เว้นแต่ฝ่ายใดมีสินเดิมฝ่ายเดียวโดยอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสินเดิม ให้ฝ่ายมีสินเดิมได้ 2 ส่วน ฝ่ายไม่มีสินเดิมได้ 1 ส่วน (ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 (เดิม) มาตรา 1533) ต่างกับกฎหมายลักษณะฉ้อฉล ซึ่งถือหลักฝ่ายหญิงคือถือว่าชายทำงานหนักกว่าหญิง ให้ฝ่ายใดมีสินสมรส 2 ส่วน หญิงได้ 1 ส่วน เว้นแต่ฝ่ายไม่มีสินเดิมเลย หญิงมีฝ่ายเดียว เมื่อขาดจากการล่มสลาย หญิงได้ 2 ส่วน ชายได้ 1 ส่วน (กฎหมายลักษณะฉ้อฉล มาตรา 68)

บทกฎหมายฉบับนี้นับได้ว่าเป็นบทกฎหมายที่มีความมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตสมรสของประชาชนชาวไทย จากชนบทประเพณีดั้งเดิมที่ยอมรับให้ชายมีภริยาที่ถูกต้องตามกฎหมายได้หลายคน (Polygyny) หรือการมีเมียหลวง เมียน้อย มากมาย ตามกฎหมายลักษณะฉ้อฉล ในกฎหมายตราสามดวงมา เป็นการล่มสลายแบบฝ่ายเดียวฝ่ายเดียว (Monogamy) หรือการที่ชายมีภริยาที่ถูกต้องตามกฎหมายได้เพียงคนเดียว และการเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายจะต้องมีการจดทะเบียนสมรสและการหย่าก็จะต้องมีการจดทะเบียนหย่า เป็นการกำหนดให้รัฐเข้ามามีบทบาทรับรู้ และควบคุมการก่อตั้งครอบครัว และการแยกตัวจากกันของคู่สมรส อย่างไรก็ตาม การเข้ามาเกี่ยวข้องของรัฐกับประชาชนเกี่ยวกับการสมรส และการหย่านี้ เป็นไปภายใต้เงื่อนไขความสมัครใจของประชาชน เนื่องจากบทกฎหมายบรรพนี้มิได้บังคับให้ทุกคนที่จะอยู่กินฉันสามีภริยาด้วยกันต้องมาจดทะเบียนสมรสหรือไม่มาจดทะเบียนสมรสจะมีความผิดแต่อย่างใด เป็นการให้โอกาสประชาชนที่จะเลือกได้ว่า เขาต้องการการคุ้มครองป้องกันสิทธิแห่งการเป็นสามีภริยาและสิทธิอันพึงมีพึงได้อื่น ๆ จากการสมรส เช่น ทรัพย์สินตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เขาก็ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์แบบแผนที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่ถ้าเขาเลือกที่จะดำเนินชีวิตและรับผิดชอบด้วยตนเองเกี่ยวกับการสมรสแล้ว เขาก็สามารถทำได้โดยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าว ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วก็มีทั้งคู่สมรส

ที่อยู่กันสั้นล้ามีรียากันโดยจดทะเบียนล้มรล และไม่จดทะเบียนล้มรล แม้กฎหมายบรรพนี้ จะใช้บังคับมาเป็นเวลานานก็ตาม

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ใช้มาเป็นเวลากว่า 40 ปี จนกระทั่งรัฐบาลได้ตอบสนองคำ ขียนของขององค์การสหประชาชาติที่ประกาศให้ ปี พ.ศ. 2518 เป็นปีสตรีสากล และขอร้องให้ประเทศสมาชิกทางแก้ไขการจำกัดสิทธิสตรี โดยบัญญัติรับรองความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2517 วรรค 2 ว่า "ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน" และ มาตรา 136 นี้ก็ได้บัญญัติด้วยว่าให้มีการแก้ไขกฎหมายที่ไม่สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญให้เสร็จภายใน 2 ปี

กฎหมายครอบครัวปัจจุบันบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ที่ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519 มีผลบังคับใช้ตั้งแต่ 16 ตุลาคม 2519 หลักการสำคัญในกฎหมายครอบครัวปัจจุบันที่เกี่ยวกับการล้มรลยังคงเป็นไปตามเดิมคือการล้มรลและการหย่า ต้องจดทะเบียน แต่บทบัญญัติที่เกี่ยวกับความเสมอภาคระหว่างชายหญิงได้รับการแก้ไข เช่น กำหนดอายุผู้ที่ทำการล้มรลเป็น 17 ปีบริบูรณ์เท่ากัน และยกเลิกมาตราที่กำหนดให้สามี เป็นหัวหน้าในคู่ครอง เป็นผู้เลือกที่อยู่และเป็นผู้อำนวยความสะดวกในเรื่องอุปการะเลี้ยงดู ขณะเดียวกันให้สิทธิหญิงฟ้องหย่าเมื่อสามีอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นอันทรยศ และสิทธิ เรียกค่าสินไหมทดแทนจากหญิงอื่นที่มาแย่งสามีด้วย ซึ่งต่างจากเดิมที่ให้สิทธิสามีฝ่ายเดียวที่จะฟ้องหย่าเมื่อภริยามิใช่

จากการศึกษาวิวัฒนาการของกฎหมายและแบบของการล้มรลดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กฎหมายของแต่ละประเทศส่วนใหญ่แล้วจะพัฒนาไปสู่ความเป็นล้ากสมากขึ้น นั่นคือบทบัญญัติที่เป็นหลักการสำคัญจะเป็นไปในทางเดียวกัน เช่น คู่ล้มรลจะเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียว การล้มรล การหย่า จะต้องกระทำโดยการจดทะเบียน เป็นต้น แต่ในรายละเอียดต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละประเทศที่ต้องการควบคุมการล้มรลให้เป็นไปตาม ค่านิยม ประเพณีของตนโดยเฉพาะ

นอกจากนี้ประเทศตะวันตกยังได้ริเริ่มความตกลง เกี่ยวกับการล้มรลระดับนานาชาติ ขึ้นเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการล้มรล และแบบของการล้มรลขึ้นไว้ในปฏิญญาล้ากว่าด้วย สิทธิมนุษยชน ดังนี้

1. ปฏิญญาล่ากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน บทที่ 2 ได้กำหนดสิทธิขั้นต้นและเสรีภาพอันพึงมีไว้สำหรับมนุษย์ทุกคน และในบทที่ 16 ได้กำหนดถึงสิทธิในการสมรสไว้ด้วยว่า

1) ชายและหญิงที่มีวัยสมบูรณ์ โดยไม่จำกัดเชื้อชาติหรือศาสนา มีสิทธิที่จะสมรสและมีครอบครัวทุกคนมีสิทธิเสมอกันในการสมรส ในระหว่างการสมรส และเมื่อการสมรสสิ้นสุดลง

2) การสมรสจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยความยินยอมอย่างสมบูรณ์และโดยเสรีของคู่สมรสที่แสดงเจตนาจะสมรสเท่านั้น . . ."

2. อนุสัญญาว่าด้วยความยินยอมในการสมรส อายุขั้นต่ำสำหรับการสมรส และการจดทะเบียนสมรส (Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, of 10 December 1962) ซึ่งมีประเทศต่าง ๆ สัตยาบันแล้วกว่า 25 ประเทศ ก็เกิดขึ้นมาเพื่อสนองวัตถุประสงค์ของปฏิญญาล่ากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน บทที่ 16 ดังกล่าว

3. อนุสัญญาระหว่างประเทศว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติทางเชื้อชาติทุกรูปแบบ (International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 1966) ซึ่งมีภาคีสัตยาบันแล้วถึง 40 ประเทศ อนุสัญญาดังนี้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิแห่งการสมรสอยู่ด้วย

4. ข้อตกลงระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิประชาชนและสิทธิทางการเมือง (International Covenant on Civil and Political Rights of 1966) ข้อบทที่ 23 ของข้อตกลงนี้มีสาระสำคัญที่จะบังคับให้การเป็นไปตามหลักการในข้อ 16 ของปฏิญญาล่ากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และตามบทบัญญัติของอนุสัญญาที่กล่าวแล้วในข้อ 2 และ 3

ถึงแม้ว่าปฏิญญาล่ากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนจะไม่มีลักษณะเป็นกฎหมาย แต่ก็มีผลเป็นหลักการขั้นมูลฐานในการจัดทำบทบัญญัติของอนุสัญญาต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งจะมีผลเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายระหว่างประเทศ และถ้าประเทศใดเข้าเป็นภาคีก็จะมีผลบังคับใช้แก่ประเทศนั้น ๆ โดยแต่ละประเทศภาคีจะต้องมีกฎหมายภายในรองรับ เพื่อให้พันธกรณีที่เกิดขึ้นตามอนุสัญญาเหล่านี้มีผลบังคับใช้แก่ประเทศนั้น ๆ โดยตรง¹²

¹² สันหัต ค่ะคิวดิช, ความเป็นโรคมะของการสมรส, หน้า 38 - 39.

แบบของการสมรสตามกฎหมาย (Formation of Marriage)

จากการที่รัฐมีนโยบายเกี่ยวกับการอยู่กินฉันสามีภริยาของชายหญิงว่าจะต้องมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในเรื่องความสามารถของคู่สมรส ความยินยอมของคู่สมรส การสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว ความเป็นญาติสืบสายโลหิตของคู่สมรส ฯลฯ การที่รัฐจะปฏิบัติตามนโยบายดังกล่าวได้จำเป็นต้องมีแบบของการสมรสที่เหมาะสมให้ประชากรปฏิบัติ เพื่อให้สามารถควบคุมให้เป็นไปตามนโยบายนั้น ๆ ได้

1. แบบของการสมรสในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Common Law

ระบบกฎหมาย Common Law เป็นระบบกฎหมายที่เกิดขึ้นโดยมิได้รับอิทธิพลจากกฎหมายโรมันโดยตรง แต่พัฒนาขึ้นมาจากหลักแห่งความยุติธรรมโดยยึดถือแนวทางแห่งคำพิพากษาของศาลเป็นบรรทัดฐาน มีสถานะเป็นระบบกฎหมายที่มีรากฐานมั่นคงอยู่ก่อนที่จะมีประมวลกฎหมายในภาคพื้นยุโรป ระบบกฎหมาย Common Law ของอังกฤษได้รับอิทธิพลจากกฎหมายคำสอนคริสต์ไว้มากโดยเฉพาะกฎหมายครอบครัว และได้รับอิทธิพลของกฎหมายโรมันโดยทางอ้อม ระบบกฎหมาย Common Law ได้แพร่จากอังกฤษไปสู่ประเทศอื่นที่เคยเป็นอาณานิคม เช่น สหรัฐอเมริกาและประเทศในเครือจักรภพ เช่น ออสเตรเลียและนิวซีแลนด์

1.1 แบบของการสมรสในอังกฤษ

แต่เดิมการสมรสตามกฎหมายอังกฤษเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคริสต์คำสอน โดยแท้ การสมรสสามารถทำได้โดยง่าย ในศตวรรษที่ 12 ศาล Ecclesiastical Court แห่งอังกฤษ ได้สร้างหลักเกณฑ์การสมรสที่เรียกว่า Common Law Marriage ขึ้นบังคับใช้ คู่สมรสเพียงแต่แสดงเจตนาเป็นสามีภริยากันและยึดถือเจตนา นั้น ก็ถือได้ว่าเป็นการสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมาย จนกระทั่ง ต่อมาในปี 1753 ได้มีการบัญญัติกฎหมาย Lord Hardwicke's Act วางหลักเกณฑ์การสมรสไว้ว่า การสมรสที่ถูกต้องนั้นจะต้องกระทำตามพิธีทางคำสอนของ Church of England โดยมีพระเป็นผู้กระทำพิธี มีพยาน 2 คน และมีการประกาศชื่อคู่สมรสต่อสาธารณะและโดยความยินยอมของบิดามารดาในกรณีที่ไม่ใช่ฝ่ายหญิง

อายุต่ำกว่า 21 ปี¹³

ในปี ค.ศ. 1836 ได้มีการบัญญัติกฎหมาย Marriage Act วางหลักเกณฑ์การสมรสว่าการสมรสล่ามารถกระทำได้โดยการได้รับอนุญาตให้ทำการสมรสจากเจ้าหน้าที่ทะเบียน (Superintendent registrar's certificate) แทนการสมรสตามพิธีทางคำสอนของ Church of England การสมรสตามกฎหมายฉบับนี้กำหนดให้คู่สมรสต้องจดทะเบียนสมรส โดยมีพยาน 2 คนด้วย หลักเกณฑ์ดังกล่าวใช้อยู่จนถึงปัจจุบันนี้ แต่ระบบการจดทะเบียนของอังกฤษได้มีการรวมเป็นระบบทะเบียนศูนย์กลางที่บุคคลจะสามารถตรวจสอบสถานะทางแพ่งของบุคคลได้

1.2 แบบของการสมรสในสหรัฐอเมริกา

สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีความหลากหลายของกฎหมายเกี่ยวกับการสมรสและแบบของการสมรสเนื่องจากแต่ละรัฐมีกฎหมายภายในของตนเองอันเนื่องมาจากภูมิหลังต่าง ๆ กัน โดยสรุปแล้วระบบของสหรัฐอเมริกาสามารถแบ่งแยกได้เป็น 2 รูปแบบ ใหญ่ ๆ คือ¹⁴

1) Informal legal Marriage หรือการสมรสแบบ Common Law Marriage เป็นการสมรสแบบง่าย ๆ โดยที่คู่สมรสแสดงเจตนาในการเป็นสามีภรรยาและยึดถือเจตนา นั้น การสมรสตามแบบนี้ใช้อยู่ในบางรัฐของสหรัฐอเมริกา เช่น Alabama, Alaska, Colorado, Connecticut, District of Columbia, Florida, Georgia, Idaho, Iowa, Kansas, Montana, Ohio, Oklahoma, Pennsylvania, Rhode Island, South Carolina, South Dakota และ Texas¹⁵

¹³Bromley, P. M. Family Law, 6th ed. (London, 1981), p. 35.

¹⁴Glendon, MARRY ANN. State Law and the Family, Family Law in Transition in the United States and Western Europe, p. 55.

¹⁵Encyclopedia Britannica, p. 928..

อย่างไรก็ตามรัฐเหล่านี้แม้จะยึดหลัก Common Law Marriage แต่ไม่ได้เคร่งครัดตามต้นกำเนิดเดิมของอังกฤษแต่ได้ขยายหลักเกณฑ์เพิ่มเติมจากที่เป็นอยู่เดิมไม่มากก็น้อยในแต่ละรัฐ

2) Formal Legal Marriage เป็นการสมรสที่ต้องมีใบอนุญาตการสมรส และมีการจดทะเบียน โดยมีพยานรับรอง แต่การสมรสดังกล่าวนี้จะมีรายละเอียดแตกต่างกันไปทั้งวิธีฝ่ายบ้านเมืองและศาลানাในแต่ละรัฐ

2. แบบของการสมรสในประเทศที่ใช้ระบบกฎหมาย Civil Law

ระบบกฎหมาย Civil Law เป็นระบบกฎหมายที่พัฒนามาจากบรรดากฎหมายที่ใช้อยู่ในภาคพื้นยุโรป หลังจากที่ยุโรปได้รับอิทธิพลจากกฎหมายโรมันค่อนข้างมาก ประเทศที่เป็นต้นแบบสำคัญของระบบกฎหมายนี้ได้แก่ ฝรั่งเศส แคนาดา และเยอรมัน

2.1 แบบของการสมรสในฝรั่งเศส

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1804 เป็นต้นมา ประเทศฝรั่งเศสได้ใช้ประมวลกฎหมายแพ่ง ซึ่งบัญญัติให้การสมรสเป็นเรื่องที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองและมิยอมรับผลทางกฎหมายของวิธีการสมรสทางศาสนา ปัจจุบันแนวปฏิบัติในเรื่องการสมรสของฝรั่งเศสจะมี 2 ส่วน คือ วิธีตามแบบของรัฐและวิธีทางศาสนา ขั้นตอนของการสมรสมีดังนี้¹⁶

- ขั้นตอนการสมรส

ขั้นแรกกฎหมายฝรั่งเศสกำหนดให้คู่สมรสต้องมีใบรับรองแพทย์ (Medical Certificated) ที่ออกให้ไม่เกิน 2 เดือน เพื่อยืนยันว่าแต่ละฝ่ายได้มีการตรวจสุขภาพร่างกายสำหรับการสมรสแล้ว อย่างไรก็ตาม ผลของการตรวจร่างกายไม่เป็น

¹⁶ Glendon, Marry Ann, State Law and the Family, Family Law in Transition in the United States and Western Europe, pp. 56 - 57.

เหตุขัดขวางการล้มรล จากนั้นจะมีการประกาศความประสงค์ชายและหญิงที่จะ ล้มรลกัน ที่หน้าศาลาว่าการ (City Hall) ของชุมชน ซึ่งเป็นสถานที่ที่จะทำการล้มรล หรือจะเป็น สถานที่ที่อยู่อาศัยของคู่ล้มรลในอนาคต การประกาศให้ล้าธารณชนได้รับรู้นั้นเป็นไป เพื่อเปิด โอกาสให้มีการคัดค้านการล้มรลได้ ขั้นตอนสุดท้ายก่อนที่จะมีพิธีล้มรล ทั้งชายและหญิงจะต้อง ส่งใบเกิด (Birth Certificate) ให้แก่เจ้าหน้าที่ที่จะทำพิธีล้มรล ซึ่งในใบเกิดจะระบุ ถึงข้อมูลเกี่ยวกับการล้มรลของบุคคลนั้นไว้ เช่น เคยมีการล้มรลก่อนหน้าหรือไม่ ชื่อคู่ล้มรล เดิมเป็นต้น และถ้าไม่มีข้อมูลเหล่านี้ก็จะต้องมีพยานอย่างน้อย 3 คน ให้การรับรอง

- พิธีล้มรล การล้มรลในประเทศฝรั่งเศสเคยมีพิธีการมาก ซึ่งสามารถ เปรียบเทียบได้กับพิธีทางศาสนา โดยจะมีเจ้าหน้าที่พิธีการ (officier de l'etat Civil) เป็นผู้ทำพิธีล้มรล คู่ล้มรลจะต้องแสดงว่ามีสัญญาล้มรลต่อกันหรือไม่ และสาบานต่อกันถึงการร่วมชีวิตล้มรล

- การจดทะเบียนล้มรล กฎหมายฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีการจดทะเบียน ล้มรล และมีการจัดเก็บข้อมูลการจดทะเบียนล้มรลที่เป็นระบบรวมทั้งศูนย์กลาง ซึ่งบุคคลใด ๆ สามารถตรวจสอบได้ และยังเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสถานะภาพของบุคคล เช่น การเกิด การตาย การล้มรล การหย่า เป็นต้น

2.2 แบบของการล้มรลในเยอรมัน

นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1875 เป็นต้นมา ระบบการล้มรลของเยอรมันได้ กำหนดให้มีการจดทะเบียนล้มรล และปรากฏต่อมาในประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน ปี ค.ศ. 1896 รวมทั้งกฎหมาย Marriage Law ในปัจจุบัน ระบบของเยอรมันคล้ายาสึง กับประเทศฝรั่งเศส คือถือหลักว่าการล้มรลตามแบบของบ้านเมืองคือการจดทะเบียนล้มรล นำ การล้มรลตามพิธีทางศาสนา และส่วนใหญ่มักจะมีพิธีทั้งตามแบบของฝ่ายบ้านเมืองและศาสนา ขั้นตอนของการล้มรลของเยอรมันมีดังนี้¹⁷

¹⁷Glendon, Marry Ann, State Law and the Fammily, Fammily Law in Transition in the United States and Western Europe, pp. 58 - 59.

- ยื่นก่อนการสมรส ผู้ที่จะทำการสมรสจะต้องยื่นใบเกิด (birth certificates) หรือการให้คำยินยอมของผู้ปกครอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ทะเบียน (Registrar of Civil Status) จะตรวจสอบว่ามีข้อขัดแย้งใด ๆ หรือไม่ จากนั้นจึงปิดประกาศว่า จะมีการสมรส ณ สถานที่ที่กำหนดก่อนจะมีพิธีสมรสประมาณ 1 สัปดาห์ เพื่อเปิดโอกาสให้มีการคัดค้านการสมรสได้ กฎหมายของประเทศเยอรมันตะวันตกมิได้กำหนดให้มีใบรับรองการตรวจสุขภาพก่อนการสมรสเหมือนของฝรั่งเศส แต่มีข้อเสนอแนะว่าควรจะมีการตรวจสุขภาพ รวมทั้งควรจะมีการให้ข้อมูลข่าวสารการสมรสว่าจะมีผลใน เรื่องทรัพย์สินอย่างไร

- พิธีสมรส การสมรสจะถือว่าสมบูรณ์เมื่อได้ทำตามแบบพิธีต่อหน้าเจ้าหน้าที่ของรัฐ (Standesbeamte) โดยมีพยาน 2 คน เจ้าหน้าที่ของรัฐจะสอบถามถึงความสมัครใจของคู่สมรสที่จะสมรสกัน

การจดทะเบียน การสมรสที่สมบูรณ์จะต้องมีการจดทะเบียนสมรส แต่ในเยอรมันตะวันตกไม่มีการสละเก็บข้อมูลการจดทะเบียนสมรสที่เป็นระบบรวมทั้งศูนย์กลาง แต่ในทะเบียนสถานภาพของบุคคลกฎหมายได้กำหนดให้มี marriage book, family book, birth book และ dead book โดยเฉพาะ family book จะรวมข้อมูลสถานภาพของบุคคลไว้ทั้งการเกิด ตาย สมรส หย่า และการสมรสใหม่

2.3 แบบของการสมรสตามกฎหมายไทย

ก่อนปี พ.ศ. 2478 การสมรสเป็นไปตามกฎหมายลักษณะฉัวเมีย การกระทำที่กฎหมายถือว่า ชายหญิงเป็นสามีภริยากันโดยชอบมีหลายวิธี ที่สำคัญคือ ถ้าชายหญิงยอมเป็นสามีภริยากัน และอยู่ด้วยกันอย่างเปิดเผย ประสงค์แจ้งแก่คนทั่วไปก็นับได้ว่าเป็นสามีภริยากันตามกฎหมายแล้ว กฎหมายยอมรับว่ามีการสมรส และก่อให้เกิดสิทธิและหน้าที่ระหว่างกันขึ้นตามกฎหมาย โดยไม่ต้องจดทะเบียนสมรส

ประเทศไทยเริ่มนำวิธีจดทะเบียนสมรสซึ่งเป็นแบบของการสมรส (Formation of marriage) ที่เป็นสากล ควบคู่กับหลักการสมรสแบบฉัวเมียเดียว มาใช้เป็นครั้งแรกโดยบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว ซึ่งบังคับใช้ตั้งแต่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ชายหญิงที่จะทำการสมรสกันตั้งแต่วันที่ใช้กฎหมาย

นี่เป็นต้นไป จะต้องทำตามแบบที่กฎหมายกำหนดไว้คือต้องจดทะเบียนล้มรล ความสัมพันธ์ซึ่งกัน
 ล่ามกรียาในทางกฎหมายจะเกิดขึ้นต่อเมื่อได้มีการจดทะเบียนล้มรลแล้วเท่านั้น แม้ว่าจะมิได้
 ทำวิธีการอย่างอื่นตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา เช่น การทำบุญเลี้ยงพระ การห่มสังฆ
 พระพุทธรูป การตัดเลี้ยง เลยกก็ตาม วิธีการเหล่านี้ไม่มีผลต่อความล้มรลแห่งการล้มรล
 แต่อย่างใด เพราะเป็นแต่เพียงประเพณีนิยม กฎหมายมิได้บัญญัติให้ต้องกระทำ จะสั่งงาน
 แต่งงานใหญ่โตเพียงใดก็ไม่ผลในทางกฎหมาย นอกจากนี้แม้จะมิได้มีการสั่งตัวเจ้าสาวและ
 อยู่กินกันแล้วในความเป็นจริงก็ไม่ถือว่ามีการล้มรลเกิดขึ้น ข่ายหญิงยังไม่มีความเป็นล่ามกรียา
 กันตามกฎหมาย ตรงกันข้าม ข่ายหญิงเพียงแต่ไปจดทะเบียนล้มรลกันตามแบบที่กฎหมายกำหนด
 แม้จะยังไม่มีการอยู่กินด้วยกันจริง ๆ ก็มีความเป็นล่ามกรียากันถูกต้องตามกฎหมายเกิดความ
 สัมพันธ์ สิทธิและหน้าที่ระหว่างล่ามกรียาขึ้นแล้ว

การที่ประเทศไทยนำแบบของการล้มรลที่ให้ข่ายหญิงต้องจดทะเบียนล้มรล
 กันมาใช้ก็เนื่องมาจากการที่ประเทศไทยยอมรับว่าการล้มรลที่เหมาะสมในสังคมปัจจุบันของเรา
 ก็คือระบบเดี่ยวเดี่ยว การจดทะเบียนล้มรลจะทำให้การล้มรลเป็นที่รู้กันทั่วไปและ
 สามารถตรวจสอบได้ว่าบุคคลใดมีล่ามกรียาแล้วหรือไม่ แต่ในทางปฏิบัติการตรวจสอบเป็นไปด้
 ยากเนื่องจากระบบการจดทะเบียนและตรวจสอบข้อมูลยังไม่ทันสมัย¹⁸ หากข่ายหรือหญิงจดทะเบียนล้มรล
 แล้ว ไปจดทะเบียนกับบุคคลอื่นอีกขณะที่ยังมีขยาดจากการล้มรลเดิม การล้มรลครั้งหลังก็จะเป็น
 โฆษะ และคู่ล้มรลเดิมมีสิทธิฟ้องศาลให้มีคำพิพากษา แล้งว่าการล้มรลครั้งหลังเป็นโฆษะได้
 ทะเบียนล้มรลเป็นเอกลารมหาชนอันมีผลทางกฎหมายต่อคู่ล้มรล บุคคลภายนอก และต่อรัฐ¹⁹ เป็น
 หลักฐานทางราชการเกี่ยวกับการล้มรลที่ใช้แล้งต่อบุคคลภายนอกได้ และในขณะเดียวกันบุคคล
 ภายนอกที่มาติดต่อสัมพันธ์ก็จะสามารถล่วงรู้ถึงฐานะของการล้มรลสามารถปฏิบัติตนได้ถูกต้อง

แบบของการล้มรลดังกล่าวข้างต้นได้ใช้ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันดังที่
 ปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2519
 มาตรา 1457 ว่า "การล้มรลตามประมวลกฎหมายนี้จะมีได้แต่เฉพาะเมื่อได้จดทะเบียนแล้ว
 เท่านั้น" แต่การที่ข่ายหญิงล้มรลกันตามกฎหมายลักษณะเดี่ยว เดียวกันวันที่ 1 ตุลาคม 2478

¹⁸ วารสาร 36 ปี ของสมาคมบัณฑิตศาสตร์ทางกฎหมาย

¹⁹ ประสพสุชัย บุญเดช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว, หน้า 111.

โดยไม่ได้จดทะเบียนล้มรลกัน การล้มรลดังกล่าวเป็นอันลัมบูรณ์ตามกฎหมายลักษณะฉ้อโกง
และเป็นอันลัมบูรณ์ในปัจจุบันนี้ด้วย โดยไม่จำเป็นต้องมาจดทะเบียนล้มรลกันใหม่อีกแต่อย่างใด

1) การจดทะเบียนล้มรล

จากกรณีที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 บัญญัติให้การ
ล้มรลต้องกระทำตามแบบที่กฎหมายกำหนด คือ ต้องจดทะเบียนล้มรลดังกล่าวแล้ว จึงได้มีการ
ตราพระราชบัญญัติจดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 ขึ้น วางระเบียบวิธีการจดทะเบียนล้มรล
ไว้เป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินการให้เป็นไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5

2) หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบในการจดทะเบียนล้มรล

หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการล้มรลของประชาชน
ได้แก่ หน่วยงานที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในพระราชบัญญัติจดทะเบียน
ครอบครัว พ.ศ. 2478 ซึ่งได้แก่

1. ที่ว่าการอำเภอและกิ่งอำเภอ ทำหน้าที่เป็นสำนักทะเบียน
อำเภอและกิ่งอำเภอ มีนายอำเภอเป็นนายทะเบียนประจำสำนักทะเบียนอำเภอและปลัดอำเภอ
ผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอ เป็นนายทะเบียนประจำสำนักทะเบียนกิ่งอำเภอ
2. สำนักงานเขต ทำหน้าที่เป็นสำนักทะเบียนเขต มีผู้อำนวยการ
เขตเป็นนายทะเบียนประจำสำนักทะเบียนเขต
3. กองทะเบียน กรมการปกครอง (กรมมหาดไทยเดิม) เป็น
สำนักทะเบียนกลาง ทำหน้าที่เป็นหน่วยกลางในการเก็บรวบรวมหลักฐานการจดทะเบียนล้มรล
ซึ่งประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถขอตรวจสอบสำเนาหลักฐานการจดทะเบียนได้
สำนักทะเบียนกลางมีผู้อำนวยการกองทะเบียน เป็นนายทะเบียนกลาง รับผิดชอบในการ
บริหารงานทะเบียนต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีสถานทูตหรือสถานกงสุลไทย ณ ต่างประเทศ
ทำหน้าที่เป็นสำนักทะเบียนสถานทูตหรือสถานกงสุลอีกด้วย

3) การจดทะเบียนล้ม

ก. คุณสมบัติของผู้ที่จะจดทะเบียนล้ม

ชายหญิงที่จะจดทะเบียนล้มตามกฎหมายต้องมีคุณสมบัติตามเงื่อนไขแห่งการล้ม ตามมาตรา 1448 - 1455 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ซึ่งกำหนดเงื่อนไขแห่งการล้มไว้ดังนี้ คือ

- (1) ชายและหญิงต้องมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ เว้นแต่ศาลอนุญาตให้ทำการล้มก่อนนั้นได้ในกรณีที่มีเหตุอันควร
- (2) ชายหญิงต้องมิใช่บุคคลวิกลจริตหรือเป็นบุคคลซึ่งศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ
- (3) ชายหญิงต้องไม่เป็นญาติสืบสายโลหิตโดยตรงขึ้นไปหรือลงมา หรือเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดา หรือร่วมแต่บิดาหรือมารดา
- (4) ผู้รับบุตรบุญธรรม และบุตรบุญธรรมจะล้มรลกันไม่ได้
- (5) ชายหรือหญิงจะทำการล้มรล ในขณะที่ตนมีคู่ล้มรลอยู่ไม่ได้
- (6) หญิงหม้ายจะทำการล้มรลใหม่ได้ต่อเมื่อการล้มรลครั้งก่อนสิ้นสุดไปแล้วไม่น้อยกว่า 310 วัน เว้นแต่ คลอดบุตรแล้วในระหว่างนั้น ล้มรลกับคู่ล้มรลเดิม มิใช่รับรองแพทย์รับรองว่ามิได้มีครรภ์หรือมีคำสั่งศาลให้ล้มรลได้
- (7) ชายและหญิงที่อายุครบ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดา ผู้ปกครองก่อน ซึ่งจะทำการล้มรลได้ การให้ความยินยอมดังกล่าวนี้จะกระทำได้ก็แต่โดย 1) ลงลายมือชื่อในทะเบียนจดทะเบียนล้ม 2) ทำเป็นหนังสือแสดงความยินยอม โดยระบุชื่อผู้ที่จะทำการล้มรลทั้งสองฝ่าย และลงลายมือชื่อผู้ให้ความยินยอม 3) ถ้ามีเหตุจำเป็นจะให้ความยินยอมด้วยวาจาต่อหน้าพยานอย่างน้อยสองคนก็ได้

ข. วิธีการและขั้นตอนในการขอจดทะเบียนล้มรล

วิธีที่ 1 ข่ายหญิงที่ประสงค์จะจดทะเบียนล้มรลจะต้องยื่นคำร้องขอจดทะเบียนล้มรลตามแบบที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงมหาดไทย (พรบ.จดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 มาตรา 6 วรรคแรก) ซึ่งกำหนดว่าคำร้องขอจดทะเบียนล้มรลให้ทำตามแบบ คร.1 ระบุ นาม เชื้อชาติ ที่นที่อยู่ อายุ วันเดือนปีเกิด ที่เกิด อาชีพ นามบิดา ประเทศที่เกิดของบิดา นามมารดา ประเทศที่เกิดของมารดา ลงลายมือชื่อผู้ร้องขอจดทะเบียนยื่นต่อนายทะเบียน ณ สำนักงานทะเบียนอำเภอ กิ่งอำเภอ หรือสำนักงานทะเบียนเขต แห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ โดยไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นสำนักงานทะเบียนที่คู่สมรลมีภูมิลำเนาอยู่

เมื่อนายทะเบียนตรวจสอบแล้วเห็นว่ากรอกคำร้องถูกต้องครบถ้วนแล้ว และไม่มีเหตุอันควรสงสัยว่าการมิได้เป็นไปตามเงื่อนไขแห่งการล้มรลตามมาตรา 1448 - 1455 แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ดังกล่าวข้างต้นแล้ว นายทะเบียนก็จะรับจดทะเบียนล้มรลให้ โดยผู้ร้องจะต้องลงลายมือชื่อไว้เป็นสำคัญในทะเบียนต่อหน้านายทะเบียน และต่อหน้าพยานสองคน ซึ่งต้องลงลายมือชื่อไว้ในทะเบียนในขณะนั้นด้วย (พรบ.จดทะเบียนครอบครัว พ.ศ. 2478 มาตรา 6 วรรค 2) เมื่อจดทะเบียนเสร็จแล้ว นายทะเบียนจะมอบหนังสือสำคัญแสดงการล้มรลให้คู่สมรลคนละฉบับ โดยไม่เรียกเก็บค่าธรรมเนียม

วิธีที่ 2 ยื่นคำร้องขอให้นายทะเบียนไปจดทะเบียนนอกสำนักงานทะเบียน โดยยื่นคำร้องแจ้งความประสงค์ ณ สำนักงานทะเบียนซึ่งท้องที่ที่จะขอให้ไปจดทะเบียนอยู่ในเขตการปกครอง กรณีผู้ร้องจะต้องดำเนินการอื่น ๆ ที่ตนเองเดียวกับการขอจดทะเบียนในสำนักงานทะเบียน แต่ผู้ร้องจะต้องเสียค่าธรรมเนียมการจดทะเบียนรายละ 200 บาท และผู้ร้องจะต้องจัดหาหนะรับสั่งหรือจ่ายค่าพาหนะให้กับนายทะเบียนตามที่จ่ายจริง

วิธีที่ 3 การจดทะเบียนล้มรล ณ สถานที่ล้มรล ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยอนุมัติให้มิขึ้น กรณีนี้ถ้าท้องที่ใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควร เช่น เป็นท้องที่ห่างไกลจากสำนักงานอาจเสนอให้ประกาศกำหนดท้องที่ให้ผู้ประสงค์จะทำการล้มรลสามารถยื่นคำร้องขอจดทะเบียนล้มรลต่อกำหนดท้องที่ที่ฝ่ายชายหรือหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

หรือทั้งสองฝ่ายมีถิ่นที่อยู่ ประกาศดังกล่าวนี้ต้องกระทำโดยอนุมัติรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

คำร้องขอจดทะเบียนที่จะยื่นต่อกำนันนี้จะต้องลงลายมือชื่อของผู้ร้องและพยานสองคน ต่อหน้ากำนัน แต่พยานคนหนึ่งจะต้องเป็นเจ้าของพนักงานฝ่ายปกครอง ซึ่งมีตำแหน่งตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ขึ้นไป หรือนายตำรวจซึ่งมียศตั้งแต่ชั้นร้อยตำรวจตรีขึ้นไป หรือหัวหน้าสถานีตำรวจ หรือผู้แทนราษฎร เทศมนตรี สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด หรือทนายความ เมื่อกำนันได้รับโดยถูกต้องแล้ว กำนันจะส่งคำร้องนั้นต่อไปยังนายทะเบียนโดยไม่ชักช้า เพื่อพิจารณารับจดทะเบียนต่อไป นายทะเบียนจะลงชื่อผู้ร้องและพยานในทะเบียนโดยถือเป็นการทำแทนการลงลายมือชื่อของผู้ร้องและพยาน การล้มรลในกรณีนี้จะมิมีผลสมบูรณ์ตั้งแต่วันที่กำนันรับคำร้องขอจดทะเบียน ผู้ร้องขอจดทะเบียนจะต้องเสียค่าธรรมเนียมรายละ 20 บาท

วิธีที่ 4 การจดทะเบียนล้มรลนอกสำนัทะเบียนในท้องที่ห่างไกลเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนเป็นล่วนรวม ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดอนุมัติกรณีนี้จะต้องดำเนินการอื่น ๆ ในทำนองเดียวกับการจดทะเบียนล้มรลในสำนัทะเบียน แต่ผู้ร้องขอจดทะเบียนจะต้องเสียค่าธรรมเนียมรายละหนึ่งบาท

วิธีที่ 5 กรณีเมื่อมีพฤติการณ์พิเศษ ซึ่งไม่อาจทำการจดทะเบียนล้มรลต่อนายทะเบียนได้เพราะชายหรือหญิงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายตกอยู่ในอันตรายใกล้ความตาย หรืออยู่ในภาวะการรบหรือสงคราม ถ้าชายและหญิงนั้นแสดงเจตนาจะล้มรลกันต่อกันบุคคลซึ่งบรรลุนิติภาวะที่อยู่ ณ ที่นั้น เมื่อบุคคลดังกล่าวจดทะเบียนแสดงเจตนาขอทำการล้มรลของชายและหญิงไว้เป็นหลักฐาน และต่อมาชายหญิงได้จดทะเบียนล้มรลกันภายใน 90 วัน นับแต่วันที่อาจทำการจดทะเบียนต่อนายทะเบียนได้ โดยแสดงหลักฐานต่อนายทะเบียน และนายทะเบียนจดทะเบียนแล้วในวันเดือนปี สถานที่ที่แสดงเจตนาขอทำการล้มรล และพฤติการณ์พิเศษนั้นไว้ในทะเบียนล้มรล กรณีนี้ถือว่าวันแสดงเจตนาขอทำการล้มรลต่อบุคคลดังกล่าวนี้เป็นวันจดทะเบียนล้มรลต่อหน้านายทะเบียนแล้ว (ป.พ.พ.มาตรา 1460)

วิธีที่ 6 การจดทะเบียนล้มรล ๗ สำนักทะเบียนสถานทูต หรือสถานกงสุลไทยในต่างประเทศ การล้มรลในกรณีนี้เป็นกรณีที่ยายและหญิงหรือฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งมีสัญชาติไทยประสงค์จะขอจดทะเบียนล้มรลตามแบบกฎหมายไทย ก็สามารถร้องขอ จดทะเบียนล้มรล ๗ สำนักทะเบียนสถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในต่างประเทศ (ป.พ.พ. มาตรา 1459)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการล้มรลของไทยอำนวยความสะดวก ใให้ผู้ประสงค์จะขอทำการล้มรลสามารถจดทะเบียนล้มรลได้ ๗ สำนักทะเบียนอำเภอ กิ่งอำเภอ เขต แห่งใดก็ได้ทั่วราชอาณาจักร โดยไม่จำเป็นต้องมีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่ นั้นทั้งในสภาพการต่าง ๆ ที่เป็นกรณีปกติ และมีเหตุการณ์พิเศษ รวมทั้ง ยังสัดให้มิ การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนนอกสำนักทะเบียน และในท้องที่ห่างไกลเป็นกรณีพิเศษ อีกด้วยนอกจากนี้ยังสัดให้บริการรับจดทะเบียนล้มรล ๗ สถานทูตหรือสถานกงสุลไทยในต่างประเทศ แก่คนไทยด้วยเช่นกัน และการจดทะเบียนล้มรลนี้ในกรณีปกติภายในสำนักทะเบียนจะไม่สัดเก็บ ค่าธรรมเนียมใด ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า รัฐให้ความสะดวกแก่การจดทะเบียนล้มรล และ พยายามจูงใจให้คนมาจดทะเบียนล้มรลเพื่อให้ เป็นไปตามนโยบายของรัฐ

ผลแห่งการล้มรลตามกฎหมาย

เมื่อยายและหญิงทำการล้มรลกันโดยไม่มีภาระจดทะเบียนล้มรลถูกต้องตามกฎหมาย แล้วจะมีผลทำให้ยายและหญิงนั้นมีฐานะเป็นสามีภริยากันทันที และทั้งคู่จะมีความสัมพันธ์ ระหว่างกัน เกิดสิทธิและหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติต่อกันและต่อสังคมตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ดังนี้

1. การล้มรลก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สิทธิและหน้าที่ในทางส่วนตัวระหว่างสามี ภริยา ยายและหญิงที่มีนิติสัมพันธ์กันในฐานะสามีภริยาถูกต้องตามกฎหมายแล้วจะก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ สิทธิและหน้าที่ในทางส่วนตัวต่อกันตามที่กฎหมายบัญญัติไว้เพื่อความผาสุกและ ความมั่นคงในครอบครัว ดังนี้

การอยู่กินฉันท์สามีภริยานับว่าเป็นหลักสำคัญของ เรื่องความสัมพันธ์
ระหว่างสามีภริยาที่สามีภริยาจะต้องอยู่กินด้วยกัน สามีภริยาจะไม่ยอมอยู่กินด้วยกันไม่ได้
วันแต่จะเข้าข้อยกเว้นตาม ป.พ.พ. มาตรา 1462 ที่ว่า "ถ้าการอยู่ร่วมกันจะเป็นอันตราย
แก่กายหรือจิตใจ หรือทำลายความผาสุกอย่างมากของสามีภริยา ฝ่ายที่จะต้องรับอันตรายหรือ
ความเสียหาย อาจร้องขอต่อศาลขอให้สั่งอนุญาตให้ตนอยู่ต่างหากในระหว่างที่เหตุนั้น ๆ ยังมี
อยู่ก็ได้ . . ." ตามบทบัญญัติดังกล่าว ผู้มีสิทธิที่จะร้องขอให้ศาลสั่งให้แยกกันอยู่ชั่วคราวได้
ก็คือ ฝ่ายที่จะต้องได้รับอันตรายหรือความเสียหายเท่านั้น อีกฝ่ายหนึ่งจะร้องขอไม่ได้

เมื่อศาลพิจารณาแล้ว เห็นสมควรก็จะอนุญาตให้สามีภริยาแยกกันอยู่
ชั่วคราวจนกว่าเหตุที่เป็นอันตรายดังกล่าวจะสิ้นสุดลง นอกจากนี้ ศาลอาจจะกำหนดจำนวน
ค่าอุปการะเลี้ยงดูให้ฝ่ายหนึ่ง เสียให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งตามควรแก่พฤติการณ์ก็ได้

หลักเกณฑ์ในเรื่องสามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยาได้มีบัญญัติ
ไว้เช่นเดียวกันในกฎหมายอังกฤษ ว่า สามีภริยาจะต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์สามีภริยา และการแยก
กันอยู่ฉันท์สามีภริยาจะเลิกได้เฉพาะเหตุอันสมควรเท่านั้น นอกเหนือจากนี้สามีไม่มี
สิทธิใช้วิธีการคุมกำเนิดซึ่งเป็นการผิดใจภริยา ทำให้หมดโอกาสสืบบุตรโดยไม่มีเหตุผลสมควร²²

ในกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส ศาลก็ได้มีบทบัญญัติให้สามีภริยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันท์
สามีภริยาไว้ด้วยในประมวลกฎหมายแพ่ง มาตรา 212 เช่นเดียวกับ ประมวลกฎหมายแพ่ง
เยอรมัน มาตรา 1353

1.2 สามีภริยาต้องอุปการะเลี้ยงดูกัน (mutual duty to maintain
each other) การที่กฎหมายบัญญัติให้สามีภริยาต้องช่วยอุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถ

²² P. M. Bromley, Family Law, p. 114.

และฐานะของตน (ป.พ.พ. มาตรา 1461 วรรคท้าย) ก็เนื่องจากมีความคิดว่าบุคคลที่เป็น
สามีภริยากันเป็นผู้ที่จะต้องร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน จึงต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกัน การ
อุปการะเลี้ยงดูนี้ หมายถึง การให้ความช่วยเหลือในสิ่งจำเป็นแก่การดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็น
การให้เงินทองเครื่องอุปโภคบริโภค หรือทรัพย์สินอื่นใด เพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพ²³

แม้ในกรณีที่สามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกลายเป็นคนวิกลจริตจิตใจไม่
สมบูรณ์จนถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ หรือเสมือนไร้ความสามารถ คู่สมรสอีก
ฝ่ายหนึ่งก็ยังคงมีหน้าที่ที่จะอุปการะเลี้ยงดู ในฐานะผู้อนุบาลหรือผู้พิทักษ์แล้วแต่กรณี ตาม
มาตรา 1463

การพิจารณาถึงการอุปการะเลี้ยงดูกันนี้เป็น เรื่องที่ต้องคำนึงถึงความ
สามารถ และฐานะของคู่สมรสด้วย หากสามีหรือภริยาไม่ช่วยอุปการะเลี้ยงดูกันตามสมควร
อีกฝ่ายหนึ่งย่อมฟ้องเรียกค่าอุปการะเลี้ยงดูได้ตามมาตรา 1598/38 หรือหากต้องการจะหย่า
ขาดจากกันก็อาจฟ้องหย่าได้ตามมาตรา 1516 (6)

หลักในเรื่องที่สามีภริยาต้องอุปการะเลี้ยงดูกันนี้ได้รับบัญญัติไว้เช่นเดียว
กันในประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 212 และประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน
มาตรา 1356 และ 1357

1.3 หญิงมีสามีต้องเปลี่ยนศัณษัณนาม เมื่อชายหญิงสมรสกัน ผลจาก
การสมรสอีกประการหนึ่งซึ่งมีผลบังคับแต่เฉพาะฝ่ายหญิงผู้มาเป็นภริยาชายก็คือหญิงมีสามีแล้ว
จะต้องใช้ศัณษัณนามว่า "นาง" ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติทำให้ใช้ศัณษัณนามสตรี
พ.ศ. 2460 ข้อ 1 ว่า สตรีทั่วไปทุกชั้นบรรดาศักดิ์ (ก) ถ้าเป็นผู้ที่ยังไม่มีสามีให้ใช้คำว่า
"นางสาว" เป็นศัณษัณนามเดิม และนามสกุลของตน ต่อมาถ้าหญิงสมรสกับชายแล้ว บท
บัญญัติข้อ 1 (ข) บังคับให้ใช้คำว่า "นาง" เป็นศัณษัณนาม แล้วเอานามสกุลของสามีเข้า
ประกอบ หญิงที่สมรสแล้วจะต้องใช้ศัณษัณนามว่า "นาง" ตลอดไป แม้การสมรสจะเป็น
โหมะหรือโหมะยะ และศาลได้พิพากษาแล้วว่าการสมรสเป็นโหมะหรือพิพากษาให้เพิกถอน

²³ ประสพสุข บุญเดช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ครอบครัวยุคใหม่, หน้า 123.

การล่มสลายที่เป็นโมฆียะ หรือมีการหย่าขาดจากการเป็นสามีภริยากันแล้ว หญิงนั้นก็จะต้องใช้คำว่า "นาง" ตลอดไป จะกลับมาใช้ "นางสาว" ไม่ได้²⁴

การเปลี่ยนคำนำหน้านามของสตรีที่ล่มสลายแล้วมีเป็นหลักล่ากสที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในประเทศแถบยุโรปตะวันตก ซึ่งหญิงเมื่อล่มสลายแล้วจะต้องเปลี่ยนคำนำหน้านามจาก "Miss" เป็น "Mrs." และแพร่กระจายไปสู่ประเทศอื่น ๆ

1.4 การใช้นามสกุลของหญิงมีสามี ข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ชื่อสกุลของหญิงมีสามี เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา ประเทศต่าง ๆ ส่วนใหญ่มักจะบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่ง แต่ข้อกำหนดในเรื่องนี้กฎหมายไทยบัญญัติไว้ต่างหากจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ โดยบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 12 ว่า "หญิงมีสามีให้ใช้ชื่อสกุลของสามี" ซึ่งมีผลทำให้ภริยาต้องใช้ชื่อสกุลของสามี จะใช้ชื่อสกุลอื่นมิได้ เหตุที่กฎหมายบังคับว่าภริยาต้องใช้ใช้นามสกุลของสามีก็เพราะเป็นธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่โบราณตั้งแต่ พ.ศ. 2456 ซึ่งมีพระราชบัญญัติขนานนามสกุลออกมาใช้บังคับ²⁵ หลักการให้ภริยาใช้ชื่อสกุลสามีนี้เป็นหลักล่ากส นักกฎหมายส่วนใหญ่มีความเห็นที่ไม่ขัดต่อหลักความเสมอภาค เนื่องจากการพิจารณาเรื่องนี้ได้คำนึงถึงความมั่นคงของสถาบันครอบครัวว่าควรจะได้รับการคุ้มครองป้องกันไว้ แม้ในประเทศเยอรมัน ซึ่งได้รับการยอมรับว่าค่อนข้างจะก้าวหน้าในหลักความเสมอภาคมากที่สุดในกลุ่มประเทศทางทวีปยุโรป กฎหมายก็ได้บัญญัติให้หญิงมีสามีต้องใช้ชื่อสกุลของสามีเช่นเดียวกัน (ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 1335) แต่ในส่วนสิทธิสตรีใหม่ กฎหมายเยอรมันให้สิทธิแก่หญิงมีสามีในอันที่จะเพิ่มชื่อสกุลของตนไว้หลังนามสกุลของสามีได้²⁶

²⁴ ประสพสุข บุญเดช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ครอบครัว, หน้า 133.

²⁵ เรื่องเดียวกัน.

²⁶ อมร จันทรสัมบูรณ์ และวิมลศิริ ชำนาญเวช, "ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยา," วารสารกฎหมาย ฉบับพิเศษ กฎหมายครอบครัว, 2520, หน้า 53.

เมื่อขาดจากการล้มรลโดยลามีถึงแก่ความตาย หญิงหม้ายจะต้องใช้ชื่อสกุลของลามี (พ.ร.บ.ชื่อสกุล มาตรา 14) เพื่อเป็นที่ระลึกของผู้ล่วงลับไปแล้วจนกว่าจะทำการล้มรลใหม่ อันจะเป็นเหตุทำให้หญิงนั้นใช้ชื่อสกุลของลามีใหม่ของตนต่อไป²⁷ ส่วนหญิงหม้ายโดยการหย่าให้กลับใช้ชื่อสกุลเดิมของตน (พ.ร.บ.ชื่อสกุล มาตรา 13)

1.5 สัญชาติของลามีภริยา ผลของการล้มรลมิได้ทำให้ภริยาต้องเปลี่ยนสัญชาติตามลามี หรือทำให้ลามีต้องเปลี่ยนสัญชาติไปตามภริยา ทั้งสองฝ่ายเคยถือสัญชาติใดก็ยังคงเป็นไปตามนั้น แต่ถ้าหญิงซึ่งเป็นคนต่างด้าวล้มรลกับชายสัญชาติไทย หากประสงค์จะได้สัญชาติไทยตามลามีก็อาจกระทำได้ ตามที่ พ.ร.บ. สัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 9 บัญญัติไว้ กล่าวคือ ยื่นคำขอพร้อมด้วยสำเนาทะเบียนบ้านต่อผู้บังคับการตำรวจสันติบาล ในกรณีที่ผู้ยื่นคำขอมีสมาเนาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ถ้ามีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดอื่น ให้ยื่นคำขอต่อผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดนั้น แต่ถ้าผู้ยื่นคำขออยู่ในต่างประเทศ ก็ให้ผู้ยื่นคำขอต่อพนักงานทูตหรือกงสุล ณ ที่ทำการสถานทูตไทย หรือสถานกงสุลไทยในประเทศนั้น การอนุมัติหรือไม่อนุมัติให้สัญชาติไทยอยู่ในดุลยพินิจของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และเมื่อผ่านการอนุมัติแล้ว จะต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา การได้สัญชาติไทย จะมีผลนับแต่วันที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป

เรื่องสัญชาติ ของคู่ล้มรลนี้ ตามกฎหมาย British Nationality Act 1948 บัญญัติว่าหญิงต่างชาติที่ล้มรลกับชายอังกฤษจะไม่ได้สัญชาติอังกฤษโดยอัตโนมัติ แต่จะต้องมีการร้องขอต่อเจ้าหน้าที่ทะเบียนของรัฐ ส่วนหญิงสัญชาติอังกฤษล้มรลกับชายต่างชาติ หญิงนั้นยังมีสัญชาติอังกฤษ ยกเว้นแต่หญิงนั้นจะขอละสัญชาติอังกฤษเอง²⁸

1.6 สิทธิของลามีภริยาต่อบุคคลอื่น ความสัมพันธ์ระหว่างลามีภริยาในทางส่วนตัวนี้ก่อให้เกิดสิทธิแก่ทั้งสองฝ่ายในการที่จะปกป้อง หวงกัน ฟ้องร้อง หรือเรียกร้องค่าทดแทนจากบุคคลอื่นที่กระทำการใด ๆ ที่กระทบถึงศักดิ์ศรี สิทธิ ในทางส่วนตัวของลามีภริยา

²⁷สมทบ สุวรรณสุทธิ, ป.พ.พ. ว่าด้วยบุคคล (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2514), หน้า 42.

²⁸P. M. Bromley, Family Law, p. 162.

กรณีดังกล่าว ได้แก่

ก. กรณีที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 1523

(1) เมื่อศาลพิพากษาให้สามีภริยาหย่ากันเพราะเหตุ สามีอุปการะเลี้ยงดู หรือยกย่องหญิงอื่นส่วนภริยา หรือภริยามีผู้ ตามมาตรา 1516 (1) ภริยาหรือสามีมีสิทธิได้รับค่าทดแทนจาก . . . และหญิงอื่นหรือชายผู้แล้วแต่กรณี

(2) สามีจะเรียกค่าทดแทนจากผู้ซึ่งล่วงเกินภริยาไปในทำนองผู้สาวกิติ และภริยาจะเรียกค่าทดแทนจากหญิงอื่นที่แสดงตนโดยเปิดเผยเพื่อแสดงว่าตนมีความสัมพันธ์กับสามีในทำนองผู้สาวกิติ

บทบัญญัติดังกล่าวให้สิทธิแก่ทั้งสามีและภริยาโดยเสมอภาคกันใน การที่จะเรียกร้องค่าทดแทนจากผู้ซึ่งเข้ามามีความสัมพันธ์ส่วนสามีภริยา หรือเข้ามามีความสัมพันธ์ ส่วนผู้สาวกิติกับภริยาหรือสามีของตนได้ แต่ถ้าสามีหรือภริยายินยอมหรือรู้เห็นเป็นใจให้อีกฝ่ายหนึ่ง กระทำการดังกล่าวมาข้างต้น สามีหรือภริยานั้นจะเรียกค่าทดแทนไม่ได้ (ป.พ.พ. มาตรา 1523 วรรคสาม)

ข. กรณีที่บุคคลใดกระทำความผิดจนเป็นเหตุให้บุคคลคนหนึ่งคนใดถึงแก่ ความตาย อันเป็นเหตุให้สามีหรือภริยาของบุคคลนั้นต้องขาดไร้อุปการะตามกฎหมาย สามีหรือ ภริยาของบุคคลนั้นชอบที่จะได้รับค่าสินไหมทดแทนเพื่อการละเมิดนั้น (ป.พ.พ. มาตรา 443 วรรคสาม) ดังนั้นถ้าภริยาซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่จัดการบ้านเรือนโดยประเพณี หากมีใครทำละเมิด เป็นเหตุให้ภริยาถึงแก่ความตาย ทำให้สามีต้องจ้างคนมาทำหน้าที่อีกฝ่าย ท้าครัวและกวาด ภูบ้านแทน สามีย่อมมีสิทธิเรียกค่าสินไหมทดแทนได้จนกว่าจะทำการสมรสใหม่ (คำพิพากษา ศาลฎีกาที่ 2361/2515) เนื่องจากสามีภริยามีหน้าที่จะต้องอุปการะเลี้ยงดูกันตามกฎหมาย

ค. ในกรณีที่หญิงซึ่งสมรสตามกฎหมายแล้ว เป็นผู้เสียหายในคดีอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยได้ให้สิทธิแก่สามีที่จะฟ้องคดีอาญาแทนภริยาได้ เมื่อได้รับอนุญาตโดยชัดแจ้งจากภริยา (ป. อาญา มาตรา 4) แต่กฎหมายมิได้บัญญัติให้สิทธิ ภริยาที่จะฟ้องคดีอาญาแทนสามีไว้

นอกจากนี้สามีหรือภริยามีอำนาจจัดการแทนคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งในคดีอาญาที่สามีหรือภริยาของตนเป็นผู้เสียหายเนื่องจากถูกทำร้ายถึงตายหรือบาดเจ็บจนไม่สามารถจะจัดการเองได้ (ป. วิชาญา มาตรา 5 (2)) อำนาจในการจัดการแทนนี้ ได้แก่ อำนาจในการร้องทุกข์ เป็นโจทก์ฟ้องคดีอาญา หรือเข้าร่วมเป็นโจทก์กับพนักงานอัยการ เป็นโจทก์ฟ้องคดีแพ่งเกี่ยวเนื่องกับคดีอาญา ถอนฟ้องคดีอาญา หรือคดีแพ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับคดีอาญา และการยอมความในคดีความผิดต่อส่วนตัว (ป. วิชาญา มาตรา 3)

2. การล้มรล่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สิทธิ และ หน้าที่ในทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาเมื่อชายและหญิงทำการล้มรล่อยู่กินเป็นสามีภริยากันแล้ว ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องนำทรัพย์สินของแต่ละฝ่ายมียู่มาใช้สอยร่วมกัน และในระหว่างอยู่กินร่วมกันนั้นก็อาจประกอบอาชีพได้ ทรัพย์สินเชิงพาณิชย์ หรือในทางตรงข้ามอาจก่อให้เกิดหนี้สินขึ้น ซึ่งจำเป็นที่จะต้องมีบทบัญญัติของกฎหมายจัดระเบียบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาขึ้นไว้เพื่ออำนวยความสะดวกและเป็นธรรมแก่กันและกันรวมทั้งบุคคลภายนอกที่เข้ามามีนิติสัมพันธ์ด้วย

ระบบความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยามีเป็น เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน²⁹ ดังนั้นเมื่อชายหญิงจดทะเบียนล้มรล่กันแล้วตามกฎหมายก็จะต้องยอมรับบทบัญญัติในเรื่องทรัพย์สินตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จะทำสัญญายกเว้นบทบัญญัติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินไม่ได้หากกฎหมายไม่อนุญาต

ป.พ.พ. ของไทยได้บัญญัติเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาไว้ในหมวด 4 ว่าด้วยทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา ตั้งแต่มาตรา 1465 ถึง มาตรา 1493 บทบัญญัติดังกล่าวจะนำมาใช้บังคับกับสามีภริยาที่จดทะเบียนล้มรล่กันแล้วทันที เว้นแต่สามีภริยานั้นจะได้ทำสัญญากันไว้ในเรื่องทรัพย์สินเป็นพิเศษก่อนล้มรล่ ตามที่ ป.พ.พ. มาตรา 1465 ให้สิทธิไว้

2.1 สัญญาก่อนล้มรล่ในเรื่องทรัพย์สิน (Ante-nuptial Contract) เป็นสัญญาที่ ป.พ.พ. บัญญัติให้สิทธิแก่คู่สมรสที่จะทำสัญญาขึ้นไว้ระหว่างกันในเรื่องทรัพย์สิน

²⁹ ไซโรจน์ กัญสิริ, กฎหมายลักษณะครอบครัว, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพฯ: ธีรานุสรณ์การพิมพ์, 2527), หน้า 23.

เป็นพิเศษก่อนล้มรล ดังนั้นเมื่อล้มรลกันแล้วความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินระหว่างลำภริยาจะต้องเป็นไปตามข้อกำหนดของสัญญาก่อนล้มรลนั้น แต่ถ้าข้อความในสัญญาก่อนล้มรลขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือระบุให้ไปกฎหมายประเทศอื่นบังคับในเรื่องทรัพย์สินนั้น ข้อความนั้น ๆ เป็นโมฆะตามที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 1465 วรรคสอง

สัญญาก่อนล้มรลนี้กฎหมายจำกัดว่าจะต้องเป็นสัญญาเฉพาะที่ขายและหญิงได้ทำการตกลงกันไว้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างลำภริยาในทางทรัพย์สินตามที่บัญญัติไว้ในหมวด 4 แห่ง ป.พ.พ. บรรพ 5 นี้เท่านั้น ทั้งนี้เพราะ ป.พ.พ. มาตรา 1465 เป็นบทบัญญัติในหมวด 4 และกำหนดว่าหากมิได้ทำสัญญาก่อนล้มรลไว้ในเรื่องทรัพย์สินนั้นให้บังคับตามบทบัญญัติในหมวดนี้ แสดงถึงวัตถุประสงค์ว่าจะทำการตกลงเกี่ยวกับทรัพย์สินในเรื่องอื่นนอกจากที่บัญญัติไว้ในหมวด 4 มิได้ และในหมวด 4 นี้เอง ก็มีทั้งกรณีที่ยกเว้นโดยชัดแจ้งว่าให้ทำสัญญาก่อนล้มรลได้ เช่น มาตรา 1476, 1482, 1483 และกรณีที่กฎหมายมิได้บัญญัติไว้ ซึ่งกรณีหลังนี้จะต้องพิจารณาว่าเป็นบทที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนหรือไม่

การทำสัญญาก่อนล้มรลในเรื่องทรัพย์สินระหว่างลำภริยานี้กฎหมายให้ความสำคัญมาก จึงบัญญัติให้สัญญาก่อนล้มรลต้องกระทำตามแบบโดยชัดแจ้งข้อตกลงกันเป็นสัญญาก่อนล้มรลไว้ในทะเบียนล้มรล พร้อมกับการจดทะเบียนล้มรลหรือทำเป็นหนังสือลงลายมือชื่อคู่สมรสและพยานอย่างน้อยสองคนแนบไว้ท้ายทะเบียนล้มรล และจดไว้ในทะเบียนล้มรล พร้อมกับการจดทะเบียนล้มรลว่าได้มีสัญญานั้นแนบไว้ มิฉะนั้นสัญญาก่อนล้มรลเป็นโมฆะ (ป.พ.พ. มาตรา 1466) นอกจากนี้ เมื่อล้มรลแล้วคู่สมรสจะเปลี่ยนแปลงเพิกถอนสัญญาก่อนล้มรลนั้นไม่ได้ นอกจากจะได้รับอนุญาตจากศาล (ป.พ.พ. มาตรา 1467 วรรคแรก)

อย่างไรก็ตามข้อความในสัญญาก่อนล้มรลในเรื่องทรัพย์สินระหว่างลำภริยานี้ไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ว่าจะได้เปลี่ยนแปลงเพิกถอนโดยคำสั่งของศาลหรือไม่ก็ตาม (ป.พ.พ. มาตรา 1468) ทั้งนี้เพราะกฎหมายต้องการคุ้มครองบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตซึ่งไม่ทราบถึงข้อความในสัญญาก่อนล้มรลนั้น

2.2 สัญญาระหว่างสมรสในเรื่องทรัพย์สิน (Post-nuptial Contracts)

นอกจากสามีภริยาจะสามารถทำข้อตกลงเกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาโดยทำสัญญาก่อนสมรสดังกล่าวข้างต้นแล้ว หากสามีภริยาต้องการจะตกลงกำหนดความสัมพันธ์ในทางทรัพย์สินต่อกันให้แตกต่างไปจากที่กฎหมายบัญญัติไว้ในระหว่างการสมรสก็อาจทำได้โดยทำสัญญาระหว่างสมรสเกี่ยวกับทรัพย์สินระหว่างกันไว้ สัญญาระหว่างสมรสนี้เป็นสัญญาที่ทำขึ้นระหว่างผู้ที่เป็นสามีภริยา ซึ่งมีความสัมพันธ์กันเป็นพิเศษแตกต่างจากคู่กรณีในสัญญาอื่น ๆ กฎหมายจึงมิได้เข้มงวดกวดขันในเรื่องสำระ และแบบ เหมือนสัญญาก่อนสมรสนั้นคือ สัญญาระหว่างสมรสห้ามมิแบบใหม่ เว้นแต่ว่าในการทำนิติกรรมเฉพาะอย่างก่กฎหมายได้กำหนดแบบไว้เป็นพิเศษ ส่วนในเรื่องสำระนั้นสัญญาระหว่างสมรสจะทำขึ้นในเรื่องทรัพย์สินอย่างไรก็ได้ เพียงแต่ข้อตกลงในสัญญาจะไปเปลี่ยนแปลง เพิกถอนหรือขัดต่อสัญญาก่อนสมรสไม่ได้เท่านั้น³⁰

สัญญาระหว่างสมรสเกี่ยวกับทรัพย์สินใด ๆ ที่สามีภริยาได้ทำไว้นี้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะบอกล้างสัญญา เสียก็สามารถทำได้ทั้งในระหว่างที่เป็นสามีภริยากันอยู่หรือภายในกำหนดหนึ่งปีนับแต่วันที่ขาดจากการเป็นสามีภริยากันก็ได้ (ป.พ.พ. มาตรา 1469) การบอกล้างก็ทำได้โดยไม่ต้องมีแบบแต่อย่างใด สามีหรือภริยาอาจบอกล้างด้วยวาจาหรือทำเป็นหนังสือ หรือกระทำการอย่างอื่นในทำนองเดียวกันนั้น³¹ การปฏิเสธไม่ยอมปฏิบัติตามสัญญาที่ถือได้ว่าเป็นการบอกล้างแล้ว การที่กฎหมายเปิดโอกาสให้สามีหรือภริยามีสิทธิบอกล้างได้ง่ายเนื่องจากความเห็นว่าการทำสัญญาดังกล่าวอาจกระทำขึ้นเพราะอิทธิพลของความเลื่อมใส เพราะความเกรงใจ ถูกข่มขู่ หรือถูกหลอกลวงได้ การบอกล้างสัญญาดังกล่าวมีผลเสมือนหนึ่งว่าสามีภริยาไม่เคยทำสัญญาไว้ต่อกันเลย แต่การบอกล้างสัญญานั้นจะไม่มีผลกระทบกระเทือนถึงบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริต

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26. :

³¹ ประสพสุข บุญเดช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ครอบครัว, หน้า 141.

2.3 การจัดการทรัพย์สินระหว่างล้มภริยา คู่สมรสมีอำนาจหน้าที่ที่จะจัดการทรัพย์สินระหว่างล้มภริยาได้ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ตามสัญญาก่อนล้มรสหรือสัญญาระหว่างล้มรส ที่ได้ทำขึ้นแล้วแต่กรณี การจัดการทรัพย์สินนี้ หมายถึง การกระทำแก่ทรัพย์สินในทางบำรุงรักษา สงวนไว้ หรือทำให้งอกเงยได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น และรวมถึงการจำหน่าย จำนอง จำน่า หรือก่อให้เกิดภาระติดพันในทรัพย์สิน การฟ้อง และการต่อสู้คดีเกี่ยวกับทรัพย์สินนั้นด้วย (ป.พ.พ. มาตรา 1477)

การจัดการทรัพย์สินระหว่างล้มภริยานี้สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือ การจัดการสินส่วนตัว และการจัดการสินล้มรส ตามการแบ่งประเภททรัพย์สินของล้มภริยาที่ ป.พ.พ. มาตรา 1470 บัญญัติไว้ว่า "ทรัพย์สินระหว่างล้มภริยา นอกจากที่แยกไว้เป็นสินส่วนตัวยอม " เป็นสินล้มรส"

2.3.1 การจัดการสินส่วนตัว

การจัดการสินส่วนตัว หมายถึง การจัดการทรัพย์สินที่เป็นกรรมสิทธิ์ของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งได้แก่ ทรัพย์สินตามที่ ป.พ.พ. มาตรา 1471 บัญญัติไว้ดังนี้คือ

- (1) ทรัพย์สินที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอยู่ก่อนล้มรส
- (2) ทรัพย์สินที่เป็นเครื่องใช้ส่วนตัว เครื่องแต่งกาย หรือเครื่องประดับกายตามควรแก่ฐานะ หรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ หรือวิชาชีพของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
- (3) ทรัพย์สินที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างล้มรสโดยการรับมรดกหรือโดยการให้โดยเสน่หา
- (4) ทรัพย์สินที่เป็นของหมั้น

นอกจากนี้ถ้าสินส่วนตัวดังกล่าวได้แลกเปลี่ยนเป็นทรัพย์สินอื่น ซื้อทรัพย์สินอื่นมา หรือขายได้เงินมา ทรัพย์สินอื่น หรือเงินที่ได้มานั้นถือเป็นสินส่วนตัวด้วย (ป.พ.พ. มาตรา 1472)

หลักเกณฑ์ในการจัดการสินส่วนตัว ในการจัดการสินส่วนตัว นั้น ป.พ.พ. มาตรา 1473 บัญญัติว่า "สินส่วนตัวของคู่สมรสฝ่ายใดให้ฝ่ายนั้นเป็นผู้จัดการ" คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสิทธิเกี่ยวข้องด้วย เช่น ก่อนสมรสหญิงมีที่ดินแปลงหนึ่ง เมื่อสมรสแล้ว ที่ดินแปลงนี้ยังคง เป็นของหญิงแต่ผู้เดียวในฐานะสินส่วนตัวของหญิง ซึ่งมีอำนาจที่จะขายหรือ เอาที่ดินแปลงนี้ไปให้คนอื่นเช่า โดยสภาพ โดยไม่ต้องขออนุญาตจากสามี และสามีไม่มีอำนาจ เข้ามาเกี่ยวข้องกับการที่ดินแปลงนี้ด้วยเลย หรือภรรยาให้เงินกู้ที่เป็นสินส่วนตัว ภราก็ย่อมมี อำนาจฟ้อง เรียกเงินคืนได้โดยสภาพ เป็นต้น (ศาลแพ่งอาญาฎีกาที่ 2472/2522)

2.3.2 การจัดการสินสมรส

การจัดการสินสมรส หมายถึง การจัดการทรัพย์สินที่เป็น กรรมสิทธิ์ร่วมกันระหว่างคู่สมรสทั้งสองฝ่าย ซึ่งได้แก่ ทรัพย์สินตามที่ ป.พ.พ. มาตรา 1474 บัญญัติไว้ดังนี้คือ

(1) ทรัพย์สินที่คู่สมรสได้มาระหว่างการสมรส หมายถึง ทรัพย์สินทั้งหมดที่สามีหรือภรรยาแต่ละฝ่ายเข้ามาหาได้ในระหว่างสมรส โดยไม่คำนึงว่าฝ่ายใด มีส่วนร่วมในการเข้ามาหาได้นั้นหรือไม่ ทั้งนี้เพราะการสมรสเปรียบเสมือนการเข้าเป็น พันส่วนทางเศรษฐกิจ (economic partnership) สินสมรสก็เสมือนกับกำไรที่หุ้นส่วนหา มาได้ จึงควรเป็นเจ้าของร่วมกันทั้งสามีภรรยา³²

(2) ทรัพย์สินที่คู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้มาระหว่างสมรส โดยวิทยกรรม หรือการให้เป็นหนังสือ เมื่อวิทยกรรมหรือหนังสือยกให้ระบุว่าเป็นสินสมรส

(3) ทรัพย์สินที่เป็นดอกผลของสินส่วนตัว ดอกผลนี้มีความ หมายตามที่บัญญัติไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 111 ว่า ดอกผลธรรมดา คือ บรรดาสิ่งทั้งปวง ซึ่งได้มาเพราะใช้ของนั้นอันเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมัน ดังเช่นว่า ผลไม้ น้ำมัน ขน และ ลูกของสัตว์เหล่านี้ ย่อมสามารถจะถือเอาได้เวลาเมื่อขาดตกจากสิ่งนั้น ๆ ดอกผลดินนัย คือ ดอกเบี้ย กำไร ค่าเช่า ค่าปันผล หรือลาภอื่น ๆ ที่ได้เป็นครั้งเป็นคราวแก่เจ้าของทรัพย์สิน

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 152.

จากผู้อื่นเพื่อที่ใช้ทรัพย์สิน ดอกผลเหล่านี้ย่อมคำนวณและถือเอาได้ตามรายวัน" เมื่อทรัพย์สินที่เป็นสินส่วนตัวของสามีหรือภริยาให้ดอกผล เช่น สามีมีเงินฝากประจำอยู่ในธนาคารก่อนการล้มรล จำนวน 100,000 บาท ซึ่งเป็นสินส่วนตัว ภายหลังการล้มรลแล้วธนาคารคิดดอกเบี้ยให้ 8,000 บาท เงิน 8,000 บาท นี้เป็นสินล้มรลที่ภริยามีส่วนร่วมอยู่ด้วยครึ่งหนึ่ง เป็นต้น

ถ้ากรณีเป็นที่สงสัยว่าทรัพย์สินอย่างหนึ่ง เป็นสินล้มรลหรือไม่ ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นสินล้มรล

หลักเกณฑ์ในการจัดการสินล้มรล ในการจัดการสินล้มรลนั้น กฎหมายบัญญัติให้สามีและภริยาทั้งสองคนเป็นผู้จัดการสินล้มรลร่วมกัน เว้นแต่จะมีสัญญาก่อนล้มรลกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น (ป.พ.พ. มาตรา 1476) ดังนั้นหากไม่มีสัญญาก่อนล้มรลไว้ว่า ให้สามีหรือภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นผู้จัดการสินล้มรล การใช้อำนาจในการจัดการสินล้มรลซึ่งสามีภริยา มีกรรมสิทธิ์ร่วมกัน ทั้งในทางบำรุงรักษา ล่วงหน้าไว้ หรือทำให้สินล้มรลออกเงยได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น ตลอดจนอำนาจในการจัดการจำหน่ายหรือก่อภาระติดพันซึ่งสินล้มรล และอำนาจในการฟ้องและต่อสู้คดีเกี่ยวกับสินล้มรล (ป.พ.พ. มาตรา 1477) จะต้องกระทำโดยได้รับความยินยอมร่วมกันของสามีภริยา และถ้าการที่สามีหรือภริยาจะต้องกระทำนั้น มีกฎหมายบัญญัติให้ต้องทำเป็นหนังสือหรือจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ความยินยอมนั้นจะต้องทำเป็นหนังสือ (ป.พ.พ. มาตรา 1479)

การจัดการสินล้มรลไปโดยส่วหนึ่งโดยมิได้รับความยินยอมร่วมกันของคู่ล้มรล ในการจัดการสินล้มรล ถ้าคู่ล้มรลฝ่ายหนึ่งได้ทำนิติกรรมเกี่ยวกับสินล้มรลไปโดยส่วหนึ่งฝ่ายเดียว โดยมิได้รับความยินยอมจากคู่ล้มรลอีกฝ่ายหนึ่ง นิติกรรมนั้นจะไม่สมบูรณ์ เว้นแต่ คู่ล้มรลอีกฝ่ายหนึ่งได้ให้สัตยาบัน (ป.พ.พ. มาตรา 1480 วรรคแรก) นิติกรรมที่คู่ล้มรลฝ่ายหนึ่งกระทำไปโดยปราศจากความยินยอมดังกล่าว คู่ล้มรลอีกฝ่ายหนึ่งอาจขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมนั้นได้ (ป.พ.พ. มาตรา 1480 วรรคสอง) แต่คู่ล้มรลฝ่ายที่ได้ให้ความยินยอมนั้นจะต้องขอให้ศาลเพิกถอนนิติกรรมนั้นเสียภายในกำหนดหนึ่งปีนับตั้งแต่วันที่รู้ว่าได้มีการทำนิติกรรม หรืออย่างช้าภายใน 10 ปี นับแต่วันที่ได้ทำนิติกรรมนั้น มิฉะนั้นคดีจะขาดอายุความ เนื่องจาก ป.พ.พ. มาตรา 1480 วรรคท้ายบัญญัติให้ความมั่นใจในมาตรา 240 มาใช้บังคับโดยอนุโลม

อย่างไรก็ตามกฎหมายห้ามมิให้เพิกถอนนิติกรรมในการจัดการ
สินล้มรลที่ทําไปโดยสําคัญนั้น หากการเพิกถอนดังกล่าวจะไปกระทบกระเทือนถึงสิทธิของบุคคล
ภายนอกผู้กระทำการโดยสุจริต เว้นแต่ การให้โดยเล่ห์เหลี่ยม มิได้เป็นไปตามสมควรในทาง
ศีลธรรมอันดีหรือในทางลํามาคม คู่ล้มรลอีกฝ่ายหนึ่งย่อมขอให้ศาลเพิกถอนได้

การทำนิติกรรมในส่วนที่เป็นสินล้มรล ล่ามิหรือกริยาอาจทํา
นิติกรรมยกสินล้มรลส่วนของตนให้แก่บุคคลใดได้ตามที่ตนประสงค์ แต่ไม่มีอำนาจที่จะทํา
นิติกรรมยกสินล้มรลที่เกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลใดได้ (ป.พ.พ. มาตรา 1481) ดังนั้น
หากล่ามิหรือกริยาทํานิติกรรมยกสินล้มรลที่เกินกว่าส่วนของตนให้แก่บุคคลอื่น นิติกรรมนั้นคง
มีผลบังคับเฉพาะสินล้มรลที่เป็นส่วนของผู้ทํานิติกรรมเท่านั้น บทบัญญัติในมาตรา 1481 นี้
บังคับไว้โดยเด็ดขาด แม้อีกฝ่ายหนึ่งจะยินยอมก็ตาม ล่ามิหรือกริยาที่ไม่อาจทํานิติกรรม
ยกสินล้มรลให้ผู้อื่นเกินกว่าส่วนของตนได้ (คำพิพากษาฎีกาที่ 505/2509)

การจัดการทรัพย์สินระหว่างล่ามิกริยาดีตามกฎหมายของประเทศ
เยอรมันปัจจุบันใช้ระบบสินบริคตส์ส่วนเกินเป็นระบบตามกฎหมาย มีหลักการที่สำคัญ คือ คู่ล้มรล
แต่ละฝ่ายยังคงมีกรรมสิทธิ สิทธิจัดการ สิทธิเก็บดอกผล ใช้ประโยชน์และจำหน่าย
ทรัพย์สินของตน และคู่ล้มรลแต่ละฝ่ายจะได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กัน จากทรัพย์สินส่วนที่ออกเงย
ขึ้น กล่าวคือ ต้องเอาทรัพย์สินส่วนที่มีอยู่ในขณะล้มรลแยกออกไปจากทรัพย์สินที่มีอยู่ในขณะเลิก
ระบบทรัพย์สิน เหลือเท่าใดเป็นทรัพย์สินที่ออกเงยซึ่งต้องแบ่ง การคิดคำนวณ คิดที่ละฝ่าย
(ป.พ. เยอรมัน 1363 (I), 1373) นอกจากนี้แล้ว การจัดการทรัพย์สินของล่ามิกริยายังมี
ระบบเผื่อเลือกเพื่อให้คู่ล้มรลได้เลือกมี 2 ระบบ คือ ระบบแยกทรัพย์สิน และระบบทรัพย์สิน
บริคตส์ทั่วไป โดยกำหนดไว้ในการทำสัญญาก่อนล้มรลต่อโนตารีพับลิก (Notary Public)³³

ส่วนประเทศฝรั่งเศส การจัดการทรัพย์สินระหว่างล่ามิกริยาของ
ประเทศฝรั่งเศสใช้ระบบสินบริคตส์เฉพาะสินล้มรลเป็นระบบตามกฎหมาย ซึ่งระบบนี้ได้แบ่ง

³³ นรินทร จอมบดินทร์, ระบบทรัพย์สินระหว่างล่ามิกริยา, วิทยานิพนธ์ปริญญา
นิติศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527, หน้า 81 - 82.

ทรัพย์สินออกเป็นสามกอง คือ กองสินเดิมของภริยา กองสินเดิมของสามี และกองสินสมรส ที่ปรกติเห็น โดยให้ภริยามีอำนาจจัดการและใช้ปล่อยซึ่งดอกผลแห่งกองสินเดิมของตน และสามีคงมีอำนาจจัดการสินเดิมของตน และมีอำนาจจัดการสินสมรสภายใต้ข้อจำกัดบางประการ นอกจากนี้แล้ว ฝรั่งเศสแต่ละยังมีระบบที่ให้คู่สมรสเลือกจัดการทรัพย์สินระหว่างกันได้อีก 2 ระบบ คือ ระบบแบ่งรายได้ ซึ่งคู่สมรสแต่ละฝ่ายยังคงมีกรรมสิทธิ์จัดการทรัพย์สิน สิทธิเก็บดอกผล ใช้ประโยชน์ และจำหน่ายทรัพย์สินของตน และแต่ละฝ่ายจะได้รับส่วนแบ่งเท่า ๆ กันจากทรัพย์สินส่วนที่งอกเงยขึ้น และระบบแยกทรัพย์สินซึ่งแต่ละฝ่ายเป็นอิสระจากกัน เป็นเจ้า-ทรัพย์สินส่วนของตน และจัดการใช้ปล่อยดอกผล แต่มีเงื่อนไขว่าจะต้องเฉลี่ยภาระในครอบครัวด้วย³⁴

สำหรับในประเทศอังกฤษ ได้ใช้ระบบแยกทรัพย์สิน เป็นระบบตามกฎหมาย กล่าวคือ หญิงมีสามีสามารถแสวงหา ครอบครัว จำหน่ายด้วยกฎหมาย หรือด้วยประการอื่นซึ่งอสังหาริมทรัพย์ และสังหาริมทรัพย์ในฐานะที่เป็นทรัพย์สินส่วนตัวโดยที่ไม่ต้องมีทรัพย์สินเข้ามาเกี่ยวข้อง³⁵

2.4 ความรับผิดชอบในหนี้สินของสามีภริยา (Responsibilities to dept of husband and wife) สามีภริยาอาจก่อหนี้ขึ้นตั้งแต่ก่อนเป็นสามีภริยา หรืออาจก่อหนี้ขึ้นระหว่างเป็นสามีภริยากัน และหนี้สินอาจก่อขึ้นในระหว่างสามีภริยากันเอง หรือระหว่างสามีภริยากับบุคคลภายนอกก็ได้³⁶ สิ่งตามมาก็คือความรับผิดชอบในหนี้สินที่สามีภริยาจะต้องรับผิดชอบหนี้เหล่านั้น

2.4.1 ความรับผิดชอบในหนี้สินที่ก่อขึ้นระหว่างสามีภริยากันเอง หนี้ที่ก่อขึ้นระหว่างสามีภริยากันเองนั้นอาจเป็นหนี้ที่ก่อขึ้นก่อนเป็นสามีภริยา เช่น ก้อนสมรสฝ่ายผู้ยืมเงินหญิงไปจำนวนหนึ่งเพื่อประกอบกิจการค้า เงินที่กู้ยืมเป็นหนี้ส่วนตัวที่สามีจะต้อง

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7 และ 82/5.

³⁶ โยศ จารุจินดา, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยครอบครัว (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 197.

ชำระแก่ภริยา หรืออาจเป็นหนี้ที่เกิดขึ้นระหว่างล้มรลก็ได้ เช่น ล่ามิซื้อรถยนต์อันเป็นสินส่วนตัวของภริยาไป และยังคงค้างชำระราคารถยนต์ที่ซื้ออยู่ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ที่ใดว่า ล่ามิภริยาจะเป็นหนี้กันไม่ได้ หนี้ระหว่างกันและความรับผิดในหนี้สินจึงมีอยู่เพียงแต่มีกฎหมายบัญญัติไว้ว่า ในระหว่างที่เป็นล่ามิภริยากัน ฝ่ายใดจะยึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ เว้นแต่ สำหรับค่าอุปการะเลี้ยงดูและค่าฤชาธรรมเนียมที่ได้ชำระตามคำพิพากษาของศาล เท่านั้น (ป.พ.พ. มาตรา 1487)

เหตุที่กฎหมายมาตรา 1487 ห้ามมิให้ล่ามิหรือภริยายึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่งก็เพราะเกรงว่าจะเกิดความแตกร้างในครอบครัว แต่ที่ยกเว้นให้สิทธิล่ามิหรือภริยายึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่งมาชำระหนี้ค่าอุปการะเลี้ยงดูตามคำพิพากษา และค่าฤชาธรรมเนียมที่ยังมิได้ชำระตามคำพิพากษาของศาลนั้น เนื่องจากมีเหตุผลสำคัญเกี่ยวกับการดำรงชีพมากกว่าความราบรื่นของครอบครัว³⁷

การห้ามยึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่งตามมาตรา 1487 นี้ ห้ามเฉพาะในระหว่างเป็นล่ามิภริยากันเท่านั้น ดังนั้น เมื่อขาดจากการล้มรลจึงยึดทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่งได้ ซึ่งตาม ป.พ.พ. มาตรา 185 ก็ได้บัญญัติขยายอายุความไว้ให้เป็นพิเศษว่า "สิทธิเรียกร้องระหว่างล่ามิภริยา อายุความไม่ครบบริบูรณ์จนกว่าจะขาดจากล่ามิภริยากันแล้วปีหนึ่ง"

2.4.2 ความรับผิดในหนี้สินที่ก่อขึ้นระหว่างล่ามิภริยากับบุคคลภายนอก

ก. หนี้ที่ต้องรับผิดเป็นส่วนตัว หนี้ส่วนตัวที่ล่ามิหรือภริยาก่อไว้ไม่ว่าก่อนหรือระหว่างล้มรล ล่ามิหรือภริยาต้องรับผิดชอบเป็นส่วนตัวเพื่อชำระหนี้ที่ก่อไว้ นั้น การชำระหนี้ดังกล่าวกฎหมายบัญญัติให้ชำระด้วยสินส่วนตัวของฝ่ายนั้นก่อน เมื่อไม่พอจึงให้ชำระด้วยสินล้มรลที่เป็นส่วนของฝ่ายนั้น (ป.พ.พ. มาตรา 1488)

³⁷ ชำติชาย วัชรวิบูลย์ และสมบูรณ์ ชัยเดชสุริยะ, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว, หน้า 166.

ข. หน้าที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันระหว่างลำมิกรिया หน้าที่ลำมิกรियाจะต้องรับผิดชอบร่วมกันต่อบุคคลภายนอกนั้น จะต้องเป็นหน้าที่ลำมิกรหรือกรियाใดก่อให้เกิดขึ้นในระหว่างล้มละลาย ดังต่อไปนี้

(1) หน้าที่เกี่ยวกับการจัดการอันจำเป็นในครอบครัว การอุปการะเลี้ยงดู ตลอดถึงการรักษาพยาบาลบุคคลในครอบครัว และการศึกษาของบุตร โดยควรแก่สุขภาพ

(2) หน้าที่เกี่ยวข้องกับสินล้มละลาย หน้าที่ถือว่าเกี่ยวข้องกับสินล้มละลายและเป็นหนี้ร่วมหนี้ จะต้องเป็นหน้าที่ที่เกี่ยวพันกับทรัพย์สิน อันเป็นสินล้มละลายโดยตรง เช่น ค่าบำรุงรักษาตัวทรัพย์สิน หนี้เกี่ยวกับการซ่อมแซมบ้านเรือนอันเป็นสินล้มละลาย หนี้ค่าภาษีอากร และค่าธรรมเนียมอันเกี่ยวข้องกับสินล้มละลาย หรือหนี้ที่เกิดจากสัตว์ที่เป็นสินล้มละลายไปหาความเสียหายแก่ผู้อื่น เป็นต้น³⁸

(3) หน้าที่เกิดขึ้นเนื่องจากการงานซึ่งลำมิกรियाทำด้วยกัน

(4) หน้าที่ลำมิกรหรือกรियाก่อขึ้นเพื่อประโยชน์ของตนฝ่ายเดียวแต่อีกฝ่ายหนึ่งให้สัตยาบัน

หน้อย่างอื่นที่มิใช่ประเภทที่ระบุไว้ในมาตรานี้ไม่ถือว่าเป็นหนี้ร่วม คู่ล้มละลายอีกฝ่ายหนึ่งจึงไม่ต้องรับผิดชอบ คู่ล้มละลายใดเป็นผู้ก่อก็ต้องรับผิดชอบเป็นการส่วนตัวแต่เพียงฝ่ายเดียว เว้นแต่ ลำมิและกรियाจะเป็นลูกหนี้ร่วมกันตามบทบัญญัติในเรื่องหนี้ร่วมตามธรรมดา

การชำระหนี้ที่เป็นหนี้ร่วมระหว่างลำมิกรियाตามมาตรา 1490 กฎหมายบัญญัติว่า ถ้าลำมิกรियाเป็นลูกหนี้ร่วมกันให้ชำระหนี้จากสินล้มละลายและสินส่วนตัวของทั้งสองฝ่าย (ป.พ.พ. มาตรา 1489) เจ้าหนี้มีสิทธิ์ที่จะบังคับชำระหนี้เอาจากสินล้มละลายและสินส่วนตัวของทั้งสองฝ่ายโดยไม่ต้องคำนึงว่าจะต้องบังคับชำระหนี้เอาจากทรัพย์สินประเภทใดก่อน

³⁸ ประสพหลุย บุญเตช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ครอบครัว, หน้า 189.

และหลัง และจะบังคับชำระหนี้จากทรัพย์ที่เป็นของคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายเดียวจนครบจำนวนหนี้ก็ได้³⁹

ค. กรณีที่สามีหรือภริยาต้องศาลพิพากษาให้ล้มละลาย ถ้าสามีหรือภริยาที่ล้มรสถูกต้องตามกฎหมายมีหนี้ส่วนตัวเกินห้าหมื่นบาท และไม่ชำระหนี้จนถูกเจ้าหนี้ฟ้องคดีล้มละลาย เมื่อศาลพิพากษาให้ล้มละลายแล้ว สิ้นสมรสจะแยกจากกันโดยอำนาจกฎหมาย นับแต่วันที่ศาลพิพากษาให้ล้มละลาย (ป.พ.พ. มาตรา 1491) และเมื่อสิ้นสมรสแยกกันโดยอำนาจกฎหมายแล้ว ส่วนที่แยกออกเป็นของสามีหรือภริยาก็จะตกเป็นสินส่วนตัวของฝ่ายนั้น (ป.พ.พ. มาตรา 1492) เช่น สามีถูกศาลพิพากษาให้ล้มละลาย สิ้นสมรสก็จะแยกออกจากกันเป็นสินส่วนตัวของสามีและสินส่วนตัวของภริยา สินส่วนตัวของสามีที่เป็นคนล้มละลายนี้จะตกอยู่ในอำนาจของเจ้าพนักงานพิทักษ์ทรัพย์ที่จะชำระเงินการตามพระราชบัญญัติล้มละลาย เพื่อแบ่งปันให้แก่บรรดาเจ้าหนี้ต่อไป สำหรับสินสมรสส่วนที่ตกแยกเป็นสินส่วนตัวของภริยาแล้วนั้น ก็ยังอยู่ในอำนาจของภริยาที่จะจัดการได้เช่นเดิม แต่ก็เป็นที่หน้าที่ของภริยาที่จะต้องขอคืนส่วนของตนไว้ ดังที่ศาลฎีกาเคยวางแนวไว้ว่า สามีหรือภริยาต้องศาลพิพากษาให้เป็นคนล้มละลาย สิ้นสมรสย่อมแยกจากกันโดยอำนาจกฎหมายนับแต่วันที่ศาลพิพากษาให้ล้มละลาย เป็นหนี้ ของอีกฝ่ายต้องขอคืนส่วนของตนไว้ (ศาลฎีกาฎีกาที่ 1648/2511)

2.5 สิทธิในการรับมรดก สามีหรือภริยาที่ชอบด้วยกฎหมายเมื่อฝ่ายใดถึงแก่ความตายอีกฝ่ายหนึ่งจะมีสิทธิรับมรดกในฐานะทายาทโดยธรรมของคู่สมรสผู้ตาย โดยคู่สมรสมีสิทธิรับมรดกร่วมกับทายาทที่เป็นญาติของเจ้ามรดกทุกลำดับ ส่วนแบ่งของคู่สมรสในมรดกนั้น คู่สมรสจะได้รับเสมือนทายาทชั้นบุตร ถ้าทายาทชั้นบุตรของเจ้ามรดกยังมีชีวิตอยู่ หรือมีผู้รับมรดกแทนที่ เหตุผลที่กฎหมายให้ความสำคัญแก่คู่สมรสของเจ้ามรดกมากเพราะถือว่าได้ช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูท่ามาหากินร่วมกันมา จึงบัญญัติให้ส่วนแบ่งไว้มาก ยิ่งถ้าเจ้ามรดกไม่มีทายาทที่ระบุไว้ใน ป.พ.พ. มาตรา 1629 ด้วยแล้ว คู่สมรสที่มีชีวิตอยู่จะได้รับมรดกทั้งหมด (ป.พ.พ. มาตรา 1635 (4))

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 195.

สิทธิในการรับมรดกระหว่างสามีภริยานี้ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน
มาตรา 1931 บัญญัติไว้ว่า สามีภริยามีสิทธิได้รับมรดกของกันและกัน ดังนี้

- (1) สิทธิได้รับ $\frac{1}{4}$ ของกองมรดก ในกรณีที่มียาทาสืบที่ 1 (บุตร)
- (2) สิทธิได้รับ $\frac{1}{2}$ ของกองมรดก ในกรณีที่มียาทาสืบที่ 2

(ไปตามมาตรา)

- (3) ถ้าไม่มีทายาทสืบที่ 1 และ 2 สิทธิได้รับทั้งหมด

3. การล่มสลายทำให้ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะ. ในกฎหมายของทุกประเทศได้กำหนด
แบ่งอายุบุคคลที่จะถือว่าเป็นผู้เยาว์และผู้บรรลุนิติภาวะเอาไว้ โดยพิจารณาถึงความสามารถ
ของบุคคลทางด้านร่างกาย ลัทธิปัญญา ความคิดอ่าน ความรู้ความชำนาญ ไหวพริบว่าสมบูรณ์
เพียงพอที่จะปล่อยให้ใช้สิทธิและปฏิบัติหน้าที่โดยลำพัง ทั้งนี้ เนื่องจากเกรงว่าผู้เยาว์นั้นอาจ
จะได้รับความเสียหายอันเนื่องมาจากความไม่ชำนาญ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเธอ เป็นเหตุให้
ผู้ไม่ลุ่มจริตถือโอกาสเอาเปรียบเขา⁴⁰ และในอีกด้านหนึ่งก็เกรงว่าผู้เยาว์อาจกระทำการใด ๆ
ไปโดยปราศจากความยั้งคิดใคร่ครวญจนกระทั่ง เกิดผลเสียต่อบุคคลอื่นที่เข้ามามีความสัมพันธ์
ด้วย กำหนดเวลาแน่นอนที่ถือว่าผู้เยาว์มีความสามารถรู้สึกผิดและชอบดีสมควรให้พ้นจาก
ภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะนั้น กฎหมายของแต่ละประเทศอาจกำหนดอายุไว้แตกต่างกัน
ไป ดังเช่น ประเทศไทย 20 ปีบริบูรณ์ อังกฤษ 18 ปีบริบูรณ์ ฝรั่งเศส 21 ปีบริบูรณ์
 เป็นต้น

นอกจากการบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบตามที่กฎหมายกำหนดแล้ว บุคคลอาจ
บรรลุนิติภาวะได้จากการล่มสลายด้วย ดังที่ ป.พ.พ. มาตรา 20 ของไทยบัญญัติว่า "ผู้เยาว์
ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการล่มสลาย หากการล่มสลายนั้นได้ทำตามบทบัญญัติตามมาตรา 1448
คือ ได้กระทำเมื่อชายและหญิงอายุ 17 ปีบริบูรณ์แล้ว หรือศาลอนุญาตให้ทำการล่มสลายก่อนนั้นได้

⁴⁰ ลุ่มทาบ ลุ่มทรนลุ่มทรน, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล, หน้า 76 - 77.

การที่กฎหมายกำหนดให้ผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะด้วยการล้มรสนี้ อาจเนื่องมาจากเห็นว่า คู่สมรสเป็นผู้ที่รับผิดชอบต่อครอบครัวแล้ว ซึ่งที่กฎหมายยอมให้เขาล้มรสกันได้ โดยได้รับคามยินยอมจากบิดามารดาหรือผู้ปกครอง หรือโดยคำพิพากษาของศาลมาแล้วครั้งหนึ่งก่อนทำการล้มรส นอกจากนี้ คู่สมรสยังต้องรับผิดชอบครอบครัว อาจต้องเลี้ยงดูบุตรอีกด้วย จึงควรให้เขามีอิสระในการจัดการครอบครัว พ้นจากอำนาจปกครองของบิดามารดาหรือความปกครองตามกฎหมาย

การบรรลุนิติภาวะโดยการล้มรสของผู้เยาว์ที่มีลักษณะเด็ดขาด แม้การล้มรสจะได้สิ้นสุดลงขณะที่คู่สมรสยังมีอายุไม่ถึงเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดให้บรรลุนิติภาวะโดยอายุ เช่น ยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ก็ไม่ทำให้คู่สมรสต้องกลับไปเป็นผู้เยาว์อีก ทั้งนี้เพราะเมื่อเขาบรรลุนิติภาวะโดยการล้มรสได้ทำให้เขาพ้นจากอำนาจปกครองหรือความปกครองตามกฎหมายแล้วจึงไม่มีเหตุผลที่จะให้เขาต้องกลับไปอยู่ในภาวะผู้เยาว์อีก⁴¹

4. การล้มรสอาจก่อให้เกิดบุตรที่ชอบด้วยกฎหมาย ผลของการล้มรสอีกประการหนึ่งก็คือการก่อกำเนิดบุตรขึ้น และถ้าหญิงและชายล้มรสกันถูกต้องตามกฎหมาย เด็กที่เกิดในขณะหญิงเป็นภริยาชายตามกฎหมาย ป.พ.พ. มาตรา 1536 ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของชายผู้เป็นสามี ตามหลักกฎหมายที่ว่า "Pater est quem nuptiae demonstrant" คือ ชายเป็นบิดาตามที่การล้มรสบ่งไว้ ข้อสันนิษฐานนี้ยังใช้ได้ต่อไปถึงเด็กที่เกิดแก่หญิงหม้ายภายใน 310 วัน หลังจากชายผู้เป็นสามีตาย หย่า หรือศาลพิพากษาให้เพิกถอนการล้มรสกับหญิงด้วย ทั้งนี้โดยอาศัยหลักการทางการแพทย์ที่ว่าทารกจะอยู่ในครรภ์มารดาได้ไม่เกิน 310 วัน⁴² แต่อย่างไรก็ตาม เด็กที่เกิดมานั้นกฎหมายถือว่าเป็นบุตรโดยชอบด้วยกฎหมายของหญิงเสมอ แม้หญิงนั้นจะได้ล้มรสกับชายตามกฎหมายก็ตาม (ป.พ.พ. มาตรา 1546)

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

⁴² ประสพสุข บุญเดช, คำอธิบาย ป.พ.พ. บรรพ 5 ครอบครัว, หน้า 310.

บุตรโดยชอบด้วยกฎหมายจะมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของบิดา (ป.พ.พ. มาตรา 1561
วรรค 1) มีสิทธิได้รับการอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาจาก บิดามารดาตามสมควร
(ป.พ.พ. มาตรา 1564) ตลอดจนมีสิทธิได้รับมรดกของบิดามารดาในฐานะทายาทโดยธรรม
อีกด้วย (ป.พ.พ. มาตรา 1629)

นอกจากนี้บุตรที่ชอบด้วยกฎหมายของบิดาซึ่งมีสัญชาติไทยจะได้สัญชาติไทยโดย
การเกิด ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรตาม พ.ร.บ.สัญชาติ พ.ศ. 2508 มาตรา 7
โดยหลักสืบสายโลหิต แม้อิดาจะเป็นคนที่มีสัญชาติไทยโดยการเกิดหรือโดยการแปลงสัญชาติ
ก็ตาม⁴³

5. การล้มร่งก่อให้เกิดสิทธิพิเศษเกี่ยวกับการเสียภาษีอากร

กฎหมายภาษีอากรของไทยปัจจุบันได้ให้สิทธิผู้มีภริยาตามกฎหมายที่อีกฝ่ายหนึ่ง
ไม่มีรายได้ ได้รับการลดหย่อนภาษี โดยให้สิทธิในการหักค่าใช้จ่ายสำหรับภริยาหรือสามี
ร้อยละ 30 % ของรายได้ แต่ไม่เกิน 40,000 บาท และหักค่าลดหย่อนได้อีกคนละ
13,000 บาท และให้หักค่าลดหย่อนสำหรับบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ 3 คนแรก คนละ
6,000 บาท กรณีที่ยังไม่ได้เข้าเรียน และ 8,000 บาท สำหรับบุตรที่กำลังศึกษา ซึ่งแสดง
ให้เห็นว่ารัฐได้ให้ความช่วยเหลือเป็นพิเศษแก่คู่สมรสตามกฎหมายในการอุปการะเลี้ยงดูครอบครัว

6. การล้มร่งทำให้สามีหรือภริยาที่กระทำความผิดทางอาญาต่อกันไม่ต้องรับโทษ ตามกฎหมาย

มาตรา 71 แห่งประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติว่า "ความผิดตามที่บัญญัติไว้ใน
มาตรา 334 ถึง 336 วรรคแรก และมาตรา 341 ถึง 364 ถ้าเป็นการกระทำที่สามีกระทำ
ต่อภริยาหรือภริยากระทำต่อสามีผู้กระทำไม่ต้องรับโทษ . . ."

⁴³ สุเทพ ชัดตากร และสุฤษดีผล ชุมโพธิ์คำล, กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดี
บุคคล และคดีอาญา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2516), หน้า 9.

ความผิดที่ระบุไว้ในมาตรา 71 นี้ ล้วนเป็นความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน ดังนี้

1. ลักทรัพย์ ตามมาตรา 334
2. ลักทรัพย์ประกอบด้วยเหตุฉกรรจ์ ตามมาตรา 335 เช่น ลักทรัพย์ในเวลากลางคืน เป็นต้น
3. ชิงทรัพย์ ตามมาตรา 336 วรรคแรก
4. ความผิดในหมวดว่าด้วยฉ้อโกงทั้งหมด ตามมาตรา 341 ถึง มาตรา 347
5. โกงเจ้าหนี้ ตามมาตรา 349 และ 350
6. ความผิดในหมวดว่าด้วยขี้ยกยอกทั้งหมด ตามมาตรา 352 ถึง มาตรา 355
7. รับของโจร ตามมาตรา 357
8. ทำให้เสียทรัพย์ ตามมาตรา 358 ถึง มาตรา 360
9. บุกรุก ตามมาตรา 362 ถึง มาตรา 364

ถ้าสามีหรือภริยากระทำความผิดดังกล่าวต่อกัน กฎหมายถือว่ากระทำความผิดแต่บัญญัติยกเว้นโทษให้ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ทางทรัพย์สินระหว่างสามีภริยาตามกฎหมายแห่งและพาณิชย์มีผลให้ทรัพย์สินที่หามาได้ระหว่างการล่มสลายเป็นสินลุ่มสลักกันเดียวกัน ซึ่งทำให้ทรัพย์สินของสามีมีส่วนเกี่ยวพันกัน เป็นกันเดียวกันทั้งหมด ยกเว้นสินส่วนตัวเท่านั้น ฉะนั้น การที่สามีภริยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินของอีกฝ่ายหนึ่ง จึงเสมือนกับว่ากระทำความผิดแก่ทรัพย์สินของตนเอง เช่น สามีลักทรัพย์ภริยาก็เสมือนกับว่าลักทรัพย์ตนเอง เป็นการกระทำความผิดครบองค์ประกอบก็จริง แต่กฎหมายก็ยกเว้นโทษให้⁴⁴

สามีภริยาตามความหมายของมาตรา 71 หมายความว่าถึงสามีภริยาที่ถูกต้องตามกฎหมายครอบครัว คือ ถ้าล่มสลักกันเมื่อใช้ประมวลกฎหมายแห่งและพาณิชย์ บรรพ 5 แล้วก็ต้องได้จดทะเบียนลุ่มสลักโดยถูกต้องตามกฎหมาย⁴⁵

⁴⁴ สันหัตถ์ ค่ะศิวณิย์, ความเป็นโมฆะของการลุ่มสลัก, หน้า 251.

⁴⁵ จิตติ ดิงคัมภ์, "กฎหมายอาญา ภาค 1." (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร, 2525), หน้า 790 - 791.

นอกจากนี้ การกระทำความผิดอาญาซึ่งกระทำเพื่อช่วยล้ามีหรือภริยาของตน ค่าลจะไม่ลงโทษก็ได้ ดังปรากฏในมาตรา 193 แห่งประมวลกฎหมายอาญาซึ่งบัญญัติว่า "ถ้าการกระทำความผิดดังกล่าวมาในมาตรา 184 มาตรา 189 หรือมาตรา 192 เป็นการกระทำเพื่อช่วยบิดา มารดา บุตร ล้ามีหรือภริยาของผู้กระทำ ค่าลจะไม่ลงโทษก็ได้"

ความผิดที่กล่าวในมาตรา 193 นี้เป็นความผิดเกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือ ช้อนเร้น หรือด้วยประการอื่น ๆ ให้ผู้กระทำความผิดอาญาพ้นจากการจับกุมหรือเพื่อมิให้ต้องโทษ อันเป็นความผิดต่อเจ้าพนักงานในการยุติธรรม ซึ่งการช่วยเหลือดังกล่าวเป็นการกระทำความผิด ตามกฎหมาย แต่หากเป็นการกระทำของล้ามีหรือภริยาเพื่อช่วยเหลือคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งให้พ้น จากความผิดดังกล่าวแล้ว กฎหมายก็บัญญัติให้อำนาจศาลที่จะใช้ดุลพินิจที่จะไม่ลงโทษก็ได้ เหตุที่ บัญญัติกฎหมายเช่นนี้ก็พิจารณาได้จากธรรมชาติแห่งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่บัญญัติไว้ นั้นว่ามี ความใกล้ชิดสนิทสนมกันมาก ถึงขนาดที่แม้ไม่บัญญัติไว้เช่นนั้นกฎหมายก็ไม่สามารถที่จะช่วยยั้งการ ช่วยเหลือกันไว้ได้ การอ้างความเป็นล้ามีภริยา เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามมาตรา นี้จะต้อง เป็น ล้ามีภริยากันตามกฎหมาย

สรุป การล่มรสเป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีวิวัฒนาการ อันยาวนานนับแต่อดีตที่ปฏิบัติกัน ตามค่านิยม ประเพณี มีการกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อประกาศว่าชายหญิง เป็นล้ามีภริยากันให้ สังคมรับรู้ ซึ่งอาจมีพิธีทางศาสนา เพื่อให้พระผู้เป็นเจ้ารับรู้ หรือเพื่อเป็นศิริมงคลด้วย และ เนื่องจากการล่มรสเป็นสิ่งสำคัญต่อสังคม รัฐจึงได้กำหนดนโยบาย วางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการ ล่มรสขึ้นเป็นกฎหมาย กฎหมายเกี่ยวกับการล่มรสของไทยระยะแรกคือ กฎหมายลักษณะฉัวเมีย ซึ่งใช้อยู่จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2478 ส่วนใหญ่เป็นไปตามค่านิยม ความเชื่อ ธรรมเนียม ประเพณีของไทยในยุคสมัยนั้นที่ยอมให้ชายภริยาได้หลายคนอย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดย กฎหมายกำหนดให้มีการทำพิธีสู่ขอแต่งงานตามประเพณี⁴⁶ แต่มิได้กำหนดให้จดทะเบียนล่มรส แต่อย่างใด ต่อมาเมื่อไทยเรายอมรับแนวความคิดเกี่ยวกับการล่มรสตามแบบอย่างตะวันตก ซึ่งการล่มรสจะต้องเป็นแบบฉัวเดียวเมียเดียว และต้องกระทำตามแบบ คือ จดทะเบียนล่มรส

⁴⁶มาตรา 79 กฎหมายลักษณะฉัวเมีย ฉบับพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ สดุดินพิทยอดิบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2504, หน้า 43.

มาใช้ โดยบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ว่าด้วยครอบครัว การล้มรลตามกฎหมายของไทย ซึ่งได้เริ่มมีการจดทะเบียนล้มรลมาตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2478 ซึ่งเริ่มบังคับใช้กฎหมายฉบับดังกล่าว และใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน กฎหมายว่าด้วยการล้มรลฉบับปัจจุบัน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ที่ได้ตราวาระใหม่ พ.ศ. 2519 ได้กำหนดหลักเกณฑ์ให้ผู้ประสงค์จะทำการล้มรลตามกฎหมายต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดไว้ในกฎหมาย เช่น จะต้องมียาตามเกณฑ์ที่กำหนด จะต้องไม่เป็นญาติทางลำโสด ไม่มีอยู่ล้มรลอยู่ก่อน และอื่น ๆ อันจะนำมาซึ่งความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดีของประชาชนและความเจริญแห่งเผ่าพันธุ์มนุษย์

การกำหนดแบบของการล้มรลว่า จะต้องมีการจดทะเบียนล้มรลซึ่งเป็นไปตามหลักสากลที่ใช้กันแพร่หลายในอารยประเทศนั้นถือเป็นวิธีการ (Means) ที่รัฐนำมาใช้เพื่อให้การดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการล้มรลของประชาชนเป็นไปตามที่กำหนดไว้ การจดทะเบียนล้มรลจะมีเจ้าหน้าที่ของรัฐทำหน้าที่รับจดทะเบียนตามคำขอของชายหญิงผู้ประสงค์จะทำการล้มรล และเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ยื่นคำขอแล้ว เห็นว่ามีคุณสมบัติถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของกฎหมายแล้วก็จะจดทะเบียนล้มรลให้

การจดทะเบียนล้มรลตามแบบที่กฎหมายกำหนดในแต่ละประเทศอาจแตกต่างกันไปบ้าง เกี่ยวกับขั้นตอนและวิธีการในการขอจดทะเบียนล้มรลในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศส จะมียื่นตอนการประกาศให้สาธารณชนทราบและเปิดโอกาสให้มีการคัดค้านการล้มรลได้ รวมทั้งกำหนดให้มีการส่งหลักฐานที่แสดงสถานภาพทางการล้มรลด้วยแล้วจึงจะจดทะเบียนล้มรลให้ นอกจากนี้ ยังสัดให้มีศูนย์กลางในการสัดเก็บทะเบียนข้อมูลเกี่ยวกับการล้มรลซึ่งสามารถตรวจสอบได้ ซึ่งนับเป็นวิธีการที่ค่อนข้างละเอียดและน่าจะมีผลในทางปฏิบัติในการควบคุมการล้มรลอันได้ดี ในขณะที่การจดทะเบียนล้มรลของไทยมีการตรวจสอบคุณสมบัติต่าง ๆ อย่างไม่ละเอียดนัก ไม่มีการประกาศให้สาธารณชนทราบ รวมทั้งไม่เปิดโอกาสให้ทำการคัดค้านแม้จะมีสำนัทะเบียนกลาง เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจดทะเบียนล้มรล แต่การตรวจสอบถึงสถานภาพล้มรลของบุคคลยังทำได้ยาก ซึ่งปรากฏว่า ฝ่ายชายแสดงตนเป็นโสดและจดทะเบียนล้มรลอันได้โดยง่าย นโยบายของรัฐในการควบคุมให้การล้มรลเป็นระบบผิว เตียวเมียวเตียวโดยการจดทะเบียนล้มรล จึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร

การล่มสลายตามกฎหมายซึ่งกำหนดให้ปฏิบัติตามแบบ คือ จตตะเปียนล่มสลายนั้น เมื่อชายหญิงจตตะเปียนล่มสลายกันโดยถูกต้องแล้ว ก็จะมีผลทำให้ชายและหญิงนั้นมีฐานะเป็นสามี ภริยากันถูกต้องตามกฎหมาย และก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สิทธิและหน้าที่ ระหว่างกันทั้งในทาง ส่วนตัว และทรัพย์สิน ซึ่งมีผลระหว่างกันเอง ต่อบุคคลภายนอก และสังคมด้วย กล่าวคือ รัฐ สามารถที่จะควบคุมดูแลสมบัติของผู้ที่จะทำการล่มสลายได้ตามที่กำหนดไว้ รวมทั้งกำหนดความสัมพันธ์ สิทธิ และหน้าที่ ระหว่างสามีภริยาทั้งในทางส่วนตัวและทรัพย์สิน และต่อบุคคลภายนอก เพื่อก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ในส่วนระหว่างคู่ล่มสลายเองก็ ทำให้สามีภริยาต้องอยู่กินร่วมกัน มีการอุปการะเลี้ยงดูกัน มีสิทธิในการฟ้องร้องผู้ที่เข้ามา เกี่ยวข้องกับสามีภริยาของตนในทางคู่สาว มีสิทธิในการรับมรดกของกันและกัน ฯลฯ การ ทำนิติกรรมอันเป็นการจัดการสินล่มสลายจะต้องได้รับความยินยอมจากกันและกัน เนื่องจากรัฐ ประสงค์จะให้คู่ล่มสลยมีความ ระมัดระวังในการจัดการทรัพย์สินเพื่อความมั่นคงของครอบครัว นอกจากนี้ สามีภริยาที่ล่มสลายกันตามกฎหมายยังได้รับสิทธิพิเศษในการ เสียภาษีอากรในกรณีที่มี สามีหรือภริยาฝ่ายหนึ่งไม่มีรายได้ ฝ่ายที่มีรายได้ซึ่งต้องเสียภาษีสามารถหักค่าลดหย่อนและ ค่าใช้จ่ายในส่วนของอีกฝ่ายหนึ่งได้ด้วย สำหรับค่าลดหย่อนของบุตรนั้นก็สามารนำมาหักจาก รายได้เช่นกัน อันเป็นการยอมรับของรัฐว่าสามีภริยาจะต้องช่วยอุปการะเลี้ยงดูกัน รวมทั้ง เลี้ยงบุตรให้การศึกษาแก่บุตรด้วย ในส่วนของบุคคลภายนอกที่เข้ามามีความสัมพันธ์กับ คู่ล่มสลายนั้นก็จะได้รู้ว่า คู่ล่มสลยแล้วและอยู่ในฐานะเป็นผู้หย่อนความสามารถในการจัดการสินล่มสลย การทำนิติกรรมใด ๆ จะต้องได้รับความยินยอมก่อนจึงจะทำนิติกรรมนั้นได้ สำหรับผู้ที่จะเข้าไป ชอบพอหรือมีความสัมพันธ์อันคู่สาวกับผู้ที่มีคู่ล่มสลยอยู่แล้วก็จะได้ว่าบุคคลที่ตนเข้าไปติดต่อด้วยมี ฐานะอย่างไรอยู่ และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเพราะอาจถูกฟ้องร้องได้

จึงอาจกล่าวได้ว่า การล่มสลยโดยจตตะเปียนตามกฎหมายนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ แก่บุคคลทุกฝ่ายและสังคมโดยส่วนรวม ล่มสลยที่จะล่นับล่นุนให้ชายหญิงที่จะแต่งงานกันทำตาม แบบที่กฎหมายกำหนด คือ จตตะเปียนล่มสลย

อย่างไรก็ตาม การที่การล่มสลยตามกฎหมายก่อให้เกิดผลประการหนึ่ง คือ ทำให้ ชายหญิงซึ่งเคยเป็นผู้ที่มีความสามารถทางกฎหมายอย่างสมบูรณ์ในการทำนิติกรรมใด ๆ ต้อง กลายเป็นผู้หย่อนความสามารถการทำนิติกรรมใด ๆ เกี่ยวกับสินล่มสลยต้องถูกจำกัดโดยกฎหมาย ให้ต้องได้รับความยินยอมจากสามีหรือภริยา ซึ่งในทางปฏิบัติแล้ว ระหว่างการอยู่ร่วมกัน

ทรัพย์สินย่อมระคนกันอยู่ การแยกทรัพย์สินให้ชัดเจนเป็นการยาก ผู้ที่เข้ามาทำนิติกรรมด้วย
สิ่งมักจะต้องให้คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งยินยอมเสมอ นอกจากนี้ การทำนิติกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
กับทางราชการ ส่วนใหญ่มักจะให้คู่สมรสให้ความยินยอมไว้ก่อน แม้จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
กับส่วนตัวหรือไม่ก็ตาม ทำให้เกิดความยุ่งยากในการดำเนินการต่าง ๆ ขณะเดียวกันคู่สมรส
ยังเกรงว่าอาจต้องรับผิดชอบในหนี้สินที่คู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งก่อขึ้นด้วย จึงทำให้ชายหญิงจำนวน
ไม่น้อยมองเห็นว่าการสมรส โดยการจดทะเบียนตามกฎหมายก่อให้เกิดความยุ่งยากซึ่งอาจไม่
คุ้มกับประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการสมรสตามกฎหมาย อันอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชายหญิง
อยู่กินฉันสามีภรรยาโดยไม่จดทะเบียนสมรส

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย